

Dr. Gintautas SAKALAUSKAS

Teisės instituto tarybos pirmininkas,
Kriminologinių tyrimų skyriaus vyresnysis
mokslo darbuotojas
Gedimino pr. 39 / Ankštoji g. 1,
LT-01109 Vilnius
Tel.: (+370 5) 210 16 65,
el. p.: gintautas@teise.org
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedros lektorius
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-2054 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 67,
el. p.: gintautas.sakalauskas@tf.vu.lt

Laura ŪSELĖ

Teisės instituto
Kriminologinių tyrimų skyriaus
Vaikų ir jaunimo teisės
sektorius vadovė
Gedimino pr. 39 / Ankštoji g. 1,
LT-01109 Vilnius
Tel.: (+370 5) 210 16 72,
el. p.: laura@teise.org

SMURTO PRIEŠ VAIKUS DRAUDIMO SOCIALINIAI IR TEISINIAI ASPEKTAI

Straipsnyje analizuojama fizinių bausmių taikymo vaikams socialinė ir teisinė problematika. Atsižvelgiant į tarptautines rekomendacijas, užsienio šalių patirtį, taip pat socialinės, kultūrinės, pedagoginės ir teisinės raidos tendencijas Lietuvoje, daroma išvada, jog įstatyminis draudimas vaikams taikyti fizines bausmes yra neišvengiama būtinybė, formuosianti naują visuomenės požiūrį.¹

„Užgautas, įžeistas, išsigandęs, nelaimingas, nemylimas, baisus, susirūpinęs, nuliūdęs, piktas, vienišas, apleistas, išgąsdintas, suerzintas, įbaugintas, sergantis, priblokštas, prislėgtas, pilnas apmaudo, skausmo, blogas, patyręs fizinį smurtą, nekenčiamas, netikęs, susigėdęs, nemėgstamas, susipainiojęs, sutrikęs, šlykštus, pamirštas, pažemintas, nusivylęs, menkas, pasigailėtinas, nenorimas, sukrestas, irzulus, sielvartingas.“

Tai Škotijos vaikų nuomonę išreiškiantys būvardžiai, kuriais jie apibūdino savo savijautą po bausmės.²

¹ Straipsnis parengtas pagal Teisės institute atlikto tyrimo rezultatus (pagal 2005 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintą Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją (priemonių plano 1.8. p., 2006 m.), Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu pagal 2006 m. balandžio 24 d. sudarytą autorinę sutartį Nr. D4-490).

² Cituota iš „Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko“. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003, p. 8.

ĮVADAS

Viena iš svarbiausių bendro gyvenimo visuomenėje sąlygų yra minimalus smurto ir prievartos mastas, jo plitimui sudaromos socialinės, ekonominės, teisinės ir kitokios užkardos. Įvairūs ženklai rodo,³ kad Lietuvos visuomenėje smurto ir prievartos yra ganėtinai daug, kur kas daugiau nei galėtų būti, nei yra tradicinėje Vakarų kultūros visuomenėse.

Vienas iš smurto bei prievartos aspektų yra fizinių bausmių vaikams taikymo klausimas. Pažymėtina, jog jis pastaruosius du dešimtmečius svarstomas ne vien Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų, visų pirma Europos, valstybių. Atrodytų, jog tam tikriems konkreitiems sprendimams šiuo klausimu atėjo laikas ir Lietuvoje. Pastaruosius dešimt metų vykusios diskusijos, konferencijos, seminarai, parašyti straipsniai bei publikuoti leidiniai, galiausiai ir pačios visuomenės nuomonė, taip pat 2006 metų pradžioje aiškiai ir nedviprasmiškai išsakytas Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto raginimas Lietuvai liudija būtinybę įstatyminiu lygmeniu įtvirtinti fizinių vaikų baudimą draudžiančias normas ir tokiu būdu suformuoti Lietuvos valstybės požiūrį į šią problemą bei pristatyti jį visiems šalies gyventojams.

Šis straipsnis yra lyg savotiška problemos sprendimo poreikio, galimybių ir būdų „inventorizacija“. Pamėginome atskleisti pačią problemą, aptarti jos teisinį reglamentavimą Lietuvoje ir užsienyje, išanalizavome šį klausimą gvildenusius šaltinius Lietuvoje, apžvelgėme tam tikras tendencijas Europos šalyse, numatėme tam tikrus laukiamus pokyčius bei jiems pasiekti taikytinas priemones.

Akivaizdu, jog fizinių bausmių draudimui galima pasirinkti įvairius teisinius būdus bei formas (tai liudija ir užsienio šalių patirtis), be to, apie pačią problemą ir būtinybę ją spręsti galima išgirsti daug ir įvairių nuomonių. Todėl tikimės, kad mūsų atliktas tyrimas bus naudingas tiek informaciniu požiūriu, tiek kaip pagrindas diskusijai bei konkreitiems sprendimams.

³ Pavyzdžiui, ganėtinai agresyvus visuomenės požiūris į socialiniame paribyje esančius asmenis (nuteistuosius, narkomanus, pabėgėlius, homoseksualus ir pan.), pirmenybės teikimas griežtomis bausmėms, didelis žuvusiųjų keliuose asmenų skaičius, vienas didžiausių pasaulyje savivadybių ir užregistruotų nužudymų skaičius bei kt. Kai kurie tyrimai rodo, kad smurtas tarp jaunimo Lietuvoje paplitęs labiau nei tarp jų bendraamžių daugumoje kitų Europos šalių (žr. Pasaulio sveikatos organizacijos atliktą tyrimo pristatymą Lietuvos moksleiviai išsiskiria polinkiu į smurtą // BNS. 2006 01 24). Apie patyčias tarp mokinių Lietuvoje ir jų prevenciją žr. *Povilaitis R., Valiukevičiūtė J.* Patyčių prevencija mokyklose. Vilnius, 2006.

SMURTINIO AUKLĖJIMO PROBLEMA IR PASEKMĖS

Kaip rodo įvairūs tyrimai, daugelis vaikų ankstyvajame amžiuje patiria artimiausių žmonių smurtą. Moderniose Vakarų šalyse vidutiniškai 60–80 % vaikų nuo pat kūdikystės turi kęsti fizines bausmes.⁴ Dažniausiai minimos artimų žmonių smurtinio elgesio sąlygos yra šios: nereflektuota tėvų patirtis, perimti įpročiai, konfliktai tarp tėvų ir darbo vietose, socialinio sluoksnio, aplinkos ir visuomeninės sąlygos, nelankstus auklėjimo stilius, situaciniai ir asmeniniai veiksniai.⁵ Kitaip tariant, smurtinis „auklėjimas“ yra plačiai paplitęs daugelyje šalių, ne vien Lietuvoje, jį lemia daugelis priežasčių, dažniausiai tiesiogiai susijusių ne su vaikų elgesiu, bet su tėvų požiūriais ir situacijomis, kuriose jie atsiduria.

Vaikų elgesio tyrinėtojai pastebi, jog smurtinis vaikų auklėjimas, nepaisant stebinančio jų plitimo, ne tik nesprendžia esminių ilgalaikių vaikų auklėjimo keblumų, bet gali padaryti didžiulės žalos. Visame pasaulyje žymus konsultantas vaikų ir šeimos klausimais *Jan-Uwe Rogge* teigia, jog būtinų ribų vaikams nustatymas neturi nieko bendra su baudimu ar grasinimais, juo labiau nesietinas su fizinėmis bausmėmis, smūgiais ar visuotinai žinomais, liūdnei pagarsėjusiais „plekštelėjimais“ ar „ausies užsukimais“.⁶ Fizinis baudymas nėra pedagoginės priemonės, net jei jis ir duoda trumpalaikių rezultatų. Smūgiai pažemina, jie žaloja auklėtojo ir vaiko orumą. Smūgiai, taikomi nustatant vaikams ribas, yra pralaimėjimų pripažinimai. Jie žymi ir gamina „sužalotus žmones“.⁷

⁴ *Martin L. R.* Gewalt in der Schule und Erziehung. Bad Heilbrunn, 1999, p. 13. Iš karto verta paminėti, jog šie skaičiai neturi būti klaidingai interpretuojami, esą jie rodo, jog vaikai nuo seniausių laikų buvo baudžiami fizinėmis bausmėmis ir „pasaulis nesugriuvo.“ Šioje vietoje galima dar kartą pacituoti daugelyje pranešimų bei leidinių, skirtų smurto prieš vaikus prevencijai, aptinkamą *Alice Miller* frazę: „Mes dar nežinome, koks galėtų būti pasaulis, jei vaikai augtų nepatirdami prievartos, smurto, pažeminimo, jeigu suaugusieji juos gerbtų ir elgtųsi su jais kaip su svarbiais žmonėmis“ (žr., pvz., Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2000). *Alice Miller* yra pedagogė, psichologė ir dailininkė, gimusi 1923 m. Lenkijoje ir nuo 1946 m. gyvenanti Šveicarijoje, 1953 m. apgynė disertaciją Ciuriche. Ji žinoma savo kritiniu požiūriu į vaikų ir tėvų santykius, taip pat griežta „juodosios pedagogikos“ kritika, kai vaiko valią mėginama palaužti manipuliacijomis, valdžia ir prievarta (pagal Wikipedia, žr. http://de.wikipedia.org/wiki/Alice_Miller, prisijungta 2007 02 26).

⁵ *Martin L. R.* Gewalt in der Schule und Erziehung. Bad Heilbrunn, 1999, p. 14.

⁶ *Rogge J.-U.* Kinder brauchen Grenzen. Eltern setzen Grenzen. Hamburg, 2000, p. 195. Lietuvių kalba žr. *Rogge J.-U.* Vaikams reikia ribų. Vilnius, 2004. Ir *Rogge J.-U.* Tėvai nustato ribas. Vilnius, 2005. Apie autorių žr. <http://www.jan-uwe-rogge.de/>

⁷ Ten pat.

Vytautas Blažys (2001 m.) apibendrina atsakymus į tėvų klausimus, ar mušimas yra tinkama auklėjimo priemonė. Ji nėra tinkama, nes:

- mušimas neišmoko vaiko tinkamo ir pageidaujamo elgesio, o bet kokios nuobaudos tikslas turėtų būti išmokyti vaiką suprasti, kaip reikia elgtis;
- fizinės bausmės gali išmokyti tik agresijos, nes pats mušimas yra agresija;
- fizinėmis bausmėmis baudžiami vaikai nepasitiki savo jėgomis, jiems sunkiau susirasti draugų, kykla daugiau keblumų mokykloje;
- tėvai, kurie muša vaiką „nestipriai“, „kaip ir visi“, „neskaudžiai“ (labai įpykę, įsiau drinę), gali ir sunkiau sužaloti vaiką.⁸

Autorius taip pat teigia, jog „*kiekviena fizinė bausmė turi emocinės prievartos komponentų, nes, kai vaiką muša tėvai ar globėjai, jis jaučiasi pažemintas, tampa piktas, pamiršta, ką blogo yra padaręs, bet prisimena, kad jį skriaudė. Būtent emocinė prievarta, kaip kitų prievartos formų sudėtinė dalis, yra svarbiausias patogenezinis⁹ faktorius, neigiamai veikiantis vaiko raidą – mėlynė greitai gali pranykti, o menkumo pojūtis greitai neišnyksta.*¹⁰“

Svarbu pažymėti, jog smurtinio auklėjimo žala gali būti iš karto nepastebima. Ji yra ilgalaikė ir jos pasekmės gali būti juntamos netgi vaikams jau tapus suaugusiais, santykiuose su savo tėvais ir pan.¹¹

Kaip rodo įvairūs tyrimai,¹² smurtą bei prievartą patyrę vaikai, statistiškai gerokai dažniau patys vėliau ima smurtauti. Taip skatinama išplėstinė smurto

⁸ *Blažys V.* Prievarta prieš vaikus // Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001, p. 68.

⁹ Patogenezė [gr. *pathos* - liga + *genezė*] ligos raida. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985.

¹⁰ *Blažys V.* Prievarta prieš vaikus // Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001, p. 67–68.

¹¹ Psichologai dažnai pastebi, kad blogi tėvų ir vaikų santykiai paauglystėje dažnai lemia silpnus tėvų ir suaugusių vaikų ryšius. Žinoma ir atvejų, kai suaugusieji keršija senukams už suteiktus jiems emocinius ir fizinius įžeidimus. Žr. *Leliūgienė I.* Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas, 1997, p. 140.

¹² Tarp jų – ir Teisės instituto atliktas tyrimas Mokinių patiriamu ir naudojamo smurto tyrimas: mokinių apklausa 2002 (Tarptautinis projektas „Mare Balticum“). Taip pat žr. *Pfeiffer Ch., Wetzels P., Enzmann D.* Innerfamiliäre Gewalt gegen Kinder und Jugendliche und ihre Auswirkungen. Hannover, 1999; *Dünkel F., Geng B.* Jugendgewalt und Kriminalprävention. Empirische Befunde zu Gewalterfahrungen von Jugendlichen in Greifswald und Usedom/Vorpommern und ihre Auswirkungen für die kommunale Kriminalprävention. Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2003; *Wilmers N., Enzmann D., Schaefer D., Herbers K., Greve W., Wetzels P.* Jugendliche in Deutschland zur Jahrtausendwende: Gefährlich oder gefährdet? Ergebnisse wiederholter, repräsentativer Dunkelfelduntersuchungen zu Gewalt und Kriminalität im Leben junger Menschen 1998–2000. 1. Aufl. Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden, 2002. Vienaime interviu šią problemą taikliai apibūdina Paramos vaikams centro direktorė, psichologė Aušra Kurienė: „<...> *Tokie vaikai, jei nėra*

bei prievartos „reprodukcija“. Auklėjimo stilius turi reikšmingą poveikį individualių socialinių kompetencijų raidai, tokių kaip empatija, gebėjimas spręsti konfliktus, savęs vertinimas ir ypač savikontrolė, taigi turi įtakos ir nusikalstamam elgesiui. Jaunuoliai, kurie vaikystėje patyrė smurtą arba kuriems trūko emocinio ryšio su tėvais ar jų priežiūros, dažniau elgiasi nusikalstamai. Tai itin pastebima sunkių turtinių ir smurtinių nusikaltimų atvejais, mažiau reikšminga jaunimui tipiškiesiems smulkiems nusikaltimams, kurie turbūt susiję su bendrais jaunimo brendimo fenomenais bei epizodiniais socialiniais ir ekonominiais veiksniais.¹³

2002–2003 metais Teisės institutas dalyvavo tarptautiniame jaunimo nusikalstamo elgesio tyrimų projekte, kurio vienas iš tikslų buvo nustatyti jaunimo nusikalstamo elgesio aplinkybes ir sąlygas.¹⁴ Tyrimo rezultatai parodė, kad smurtą šeimoje patyręs jaunimas smurtauja gerokai dažniau. Vokietijos (Greifswaldo), Suomijos (Helsinkio) ir Lietuvos (Vilniaus) mokinių apklausos duomenys pavaizduoti grafike (1 pav.).¹⁵ Jame matyti, kad žiauresnė tėvų smurto patirtis didina paties jaunimo smurtinį elgesį: pvz., Vilniuje nusikalstamai smurtavo 29,6 % jaunuolių, kuriuos tėvai žalojo, – daugiau nei du kartus daugiau nei tų, prieš kuriuos tėvai niekada nenaudojo smurto (13,6 %).

2000 metais, atlikus lyginamąjį įkalintų nepilnamečių ir kontrolinės grupės tyrimą, kuris buvo Nepilnamečių justicijos programos dalis, padaryta išvada, jog įkalinti nepilnamečiai dažniau buvo baudžiami, ypač fizinėmis bausmėmis. 27 % apklaustų nuteistųjų paminėjo stiprias fizines bausmes, kurių žymės lieka ant kūno, o iš kontrolinės grupės moksleivių tokių fizinių bausmių užfiksuota nebuvo. Daroma išvada, jog tai svarbūs skirtumai, „rodantys tendenciją,

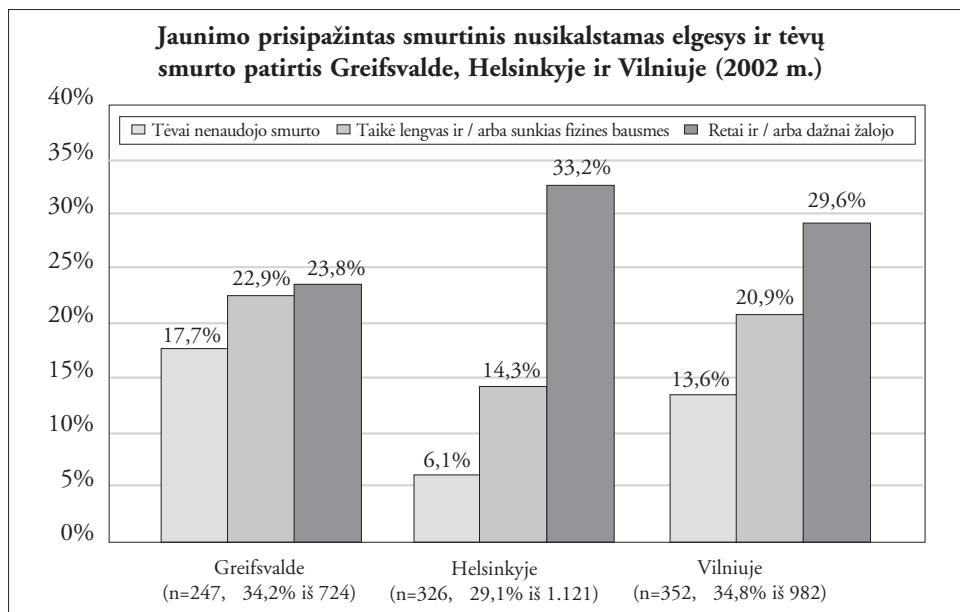
anksti pastebėti, ateina į mokyklą ir ten jau dažniausiai baigiant pirmą-antrą klasę mes girdime apie juos, kaip apie tuos, su kuriais niekas negali susitvarkyti – jie yra labai agresyvūs arba tampa atstumti, atpirkimo ožiai, nepritampantys, nes tiesiog neturi normalių augimo su kitais įgūdžių, nežino, kaip elgtis – ar visus papirkinėti, ar gudrauti, ar kovoti ir gintis. Jie žino tik dvi pozicijas – arba tu, arba tave <...>.“ Kurienė A. Smurtas prieš vaikus – smurtas prieš visą visuomenę // Bernardinai.lt, 2006 05 29.

¹³ Pagal Wilmers N., Enzmann D., Schaefer D., Herbers K., Greve W., Wetzels P. Jugendliche in Deutschland zur Jahrtausendwende: Gefährlich oder gefährdet? Ergebnisse wiederholter, repräsentativer Dunkelfeldforschungen zu Gewalt und Kriminalität im Leben junger Menschen 1998–2000. 1. Auflage. Baden-Baden, 2002, p. 341.

¹⁴ Mokinių patiriamo ir naudojamo smurto tyrimas: mokinių apklausa 2002 (tarptautinis projektas „Mare Balticum“). Baigiamoji ataskaita. Teisės institutas, 2003.

¹⁵ 1 pav. Pagal Dünkel F., Hagemann O., Kestermann C., Morgenstern Ch. Kriminalität, Strafrechts- und Strafvollzugsentwicklung im Ostseeraum: kriminologische und strafrechtliche Aspekte des Sanktionenrechts und der Sanktionspraxis vor dem Hintergrund gesellschaftlicher Wandlungsprozesse. Forschungsprojekt „Mare Balticum“. Zwischenbericht. Greifswald, 2003, p. 21.

jog vaikas, prieš kurį buvo panaudota jėga, vėliau pats ją naudos. Vaikai, kurie šeimoje susilaukia fizinių bausmių, t. y. mato, kad suaugusieji prieš juos pakelia ranką, išmoksta, jog toks elgesys yra galimas, kad tai, ką tau reikia gauti, galima pasiekti būtent tokiu būdu – panaudojant jėgą prieš silpnesnį¹⁶.

SMURTINIO AUKLĖJIMO PAPLITIMAS LIETUVOJE

Organizacijos „Gelbėkit vaikus“ 2003 metais atlikto tyrimo duomenimis,¹⁷ tik 30 % apklaustųjų (14–18 m. vaikų) vaikystėje niekada nepatyrė tėvų ar globėjų prievartos. Iš patirtų bausmių dažniau pasitaiko mušimas koku nors daiktu (10,2 %), pliaukštelėjimas per veidą (6,5 %), purtymas (4,8 %). Dažniausiai vaikai tokių bausmių susilaukia už neklausymą ir užduočių nevykdymą (20,9 %), alkoholio, narkotikų vartojimą ar rūkymą (19,1 %), blogą mokymąsi (16 %), melavimą (14,1 %). Vaikų nuomone, tėvai juos dažniau mušdavo, kai būdavo išgėrę (8,7 % atsakiusiųjų, kad juos tėvai mušdavo), pikti ar pavargę dėl visai kitų dalykų negu vaiko nusižengimas (8,1 %), kai nesutarė tarpusavyje (7,4 %), dažniausiai be rimtos priežasties (5,6 %). Beveik pusė vaikų yra įsitikinę, kad jų tėvai

¹⁶ Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai. Vilnius, 2000, p. 23. Apie smurtinio auklėjimo žalą plačiau žr. *Newell P., Hammarberg T.* Teisė nebūti mušamam // Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002, p. 101–111.

¹⁷ „Mano nuomone...“. „Gelbėkit vaikus.“ 2003, Vilnius, p. 4–7.

buvo neteisūs mušdami ir tų pačių rezultatų būtų galėję pasiekti kitomis priemonėmis, tik 6 % sutinka, kad tai pati veiksmingiausia priemonė, o 29 % pateisina „rykštės“ naudojimą tam tikrais atvejais. 22,3 % apklaustų vaikų teigė dar nežinantys, ar nemušiantys savo vaikų, 1,6 % manė, kad muš.

PROBLEMOS SPRENDIMO POREIKIS IR PASTANGOS JĄ SPREŠTI LIETUVOJE

Smurto prieš vaikus problema, įskaitant mušimą auklėjant, Lietuvoje jau maždaug 10 metų keliama ir analizuojama mokslinėse bei praktinėse konferencijose, vaiko teisių apsaugą gvildenančioje literatūroje. Vienas pirmųjų leidinių, skirtų smurto prieš vaikus analizei, itin akcentuojant „pedagoginį“ vaikų mušimą, buvo 1999 m. Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacijos „Gelbėkit vaikus“ šiai temai skirtoje konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu išleista nedidelė knygelė „Ar teisus stipresnis?“¹⁸ Joje buvo paskelbta, kad 1998 m. vykusios apklausos duomenimis, 49,6 % apklaustų suaugusiųjų pasisakė mušantys savo vaikus.¹⁹ Pagal pateiktus duomenis, šis procentas buvo mažesnis nei kai kuriose kitose valstybėse (JAV, Korėjoje, Vokietijoje, Anglijoje, Airijoje, Australijoje, Indijoje ir kitur), tačiau teisingai ir taikliai konstatuota, kad už šių skaičių „*slypi suaugusio žmogaus agresyvi galvosena ir elgesys vaikystėje; nesugebėjimas rasti sau vietos tarp bendraamžių ir menkas savęs vertinimas; iš kartos į kartą perduodamas įsitikinimas, kad sprendžiant tarpusavio santykius galima naudoti smurtą*“.²⁰ Iš apklaustų jaunuolių tik penktadalis nurodė, kad jie vaikystėje nebuvo įvairiais būdais tėvų mušami.²¹ Anuomet ir Lietuvoje buvo pastebėta viena svarbi tendencija, kurią *James Gilligan* vadina „smurto reprodukcija“, – tėvai, kurie patys yra patyrę smurtą, griebiasi jo dažniau, o nemaža dalis smurtą patiriančių vaikų jį pateisina kaip tinkamą bausmę ar konflikto sprendimo priemonę (su visomis

¹⁸ „Ar teisus stipresnis?“. Smurto prieš vaikus apžvalga Lietuvoje. Vilnius, 1999. Pažymėtina, jog organizacija „Gelbėkit vaikus“ nuo 1996 m. vykdė tęstinę programą „Prieš vaikų patiriamą smurtą“. Programos įgyvendinimas pristatytas ir žiniasklaidoje (žr., pvz., Lietuvos rytas, 1999, Nr. 79). Šiame pristatyme buvo išreikštas apgailestavimas, kad „nuo seniausių laikų Lietuvoje viena iš priemonių vaikų auklėjimo sistemoje buvo ir lieka fizinės bausmės už tikrus ar tariamus nusižengimus. Kai buvo įrodyta, kad smurtas gimdo smurtą, kad fizinės bausmės nepadeda auklėti vaikų, pažangiausiose Europos šalyse buvo priimti įstatymai, visiškai uždraudę (net ir tėvams) taikyti vaikams fizinės bausmės.“

¹⁹ Ten pat, p. 5.

²⁰ Ten pat, p. 5, 28–29. Pažymėtina, jog norint korektiškai palyginti įvairių šalių duomenis, apklausas reikėtų atlikti pagal vieningą metodiką, taip pat atsižvelgti į kultūrinius, ekonominius, politinius ir socialinius šalių skirtumus.

²¹ Ten pat, p. 14.

iš to išplaukiančiomis pasekmėmis).²² Dar vienas svarbus šio tyrimo akcentas – 58,3 % apklaustųjų (suaugusiųjų) teigė, jog fizinės bausmės nepadedą tapti geresniu žmogumi, 57 % nelaikė jų būtina auklėjimo priemone, 48,6 % pritarė siekiui uždrausti fizinės bausmės, 22 % šiuo klausimu neturėjo tvirtos nuomonės.²³ Tu metu buvo parengtas ir įstatymų pakeitimų paketas, kurio pagrindinis tikslas buvo mažinti smurtą prieš vaikus, taikant kriminalines bausmes arba administracinio poveikio priemones, tačiau dėl teisinės technikos trūkumų ir silpnos politinės valios jis taip ir nebuvo priimtas.²⁴

Platesniu smurto paplitimo visuomenėje kontekstu prievarta prieš vaikus analizuota ir anksčiau. 1997 metais Valstybinės jaunimo reikalų tarybos užsakymu Vilniaus universiteto sociologijos laboratorija atliko Lietuvos jaunimo sociologinį tyrimą „Lietuvos jaunimo portretas 1997“, kuriame buvo klausimų ir apie taikomas fizinės bausmės.²⁵ Tik 26 % apklaustų jaunų žmonių nebuvo patyrę fizinių bausmių iš savo tėvų. Fizinėmis bausmėmis dažniau buvo baudžiami berniukai bei miestuose gyvenantys jaunuoliai. Palyginus su 1994 metų Lietuvos jaunimo tyrimo duomenimis, 1997 metais fizinių bausmių taikymas sumažėjo (1994 m. 33 %, o 1997 m. 27 % apklaustųjų teigė, kad jiems kartais buvo taikomos fizinės bausmės, atitinkamai 53% ir 38 % teigė, kad tokių atvejų „yra pasitaikę“).

Vilniaus universiteto moterų studijų centro 1997 m. leidinyje analizuojama smurto prieš moteris ir vaikus problematika Lietuvoje. Apibendrinant pristatomo tyrimo rezultatus teigiama, kad beveik pusė apklaustų vaikų gąsdinti, jog bus nubausti fizinėmis bausmėmis, patyrė įvairų suaugusiųjų šeimos narių fizinį smurtą.²⁶ Daž-

²² Ten pat, p. 9, 18, 22. Taip pat žr. *Gilligan J.* Smurto prevencija. Vilnius, 2002, p. 20; *Dapšys A., Sakalauskas G.* Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai. Vilnius, 2005, p. 8.

²³ „Ar teisus stipresnis?“. Smurto prieš vaikus apžvalga Lietuvoje. Vilnius, 1999, p. 52–53. Žr. taip pat *Trakinskienė L.* Mušti ar nemušti vaiką // Socialinis ugdymas (II), Vilnius, 1999, p. 52–59.

²⁴ Ten pat, p. 40–46.

²⁵ Lietuvos jaunimo portretas 1997. Sociologinis tyrimas // VJRT/VU sociologijos laboratorija, Vilnius, 1997, p. 49–50.

²⁶ Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. Vilnius, 1997, p. 43. Žr. taip pat *Baibokaitė A., Žiliukaitė R.* Vaikų apsauga nuo juos žalojančio tėvų elgesio // Lietuvos šeima, Vilnius, 1994–1995, p. 157–159. UNICEF 1995 metų leidinyje „Šeimos ir vaikai Lietuvoje“ vaikų mušimo problema dar neakcentuota, analizuojama tik seksualinė prievarta prieš vaikus, kitos socialinės bei ekonominės šeimų ir vaikų problemos, anuomet vyravusios Lietuvoje. Žr. Šeimos ir vaikai Lietuvoje. Vilnius, 1995, p. 69–71. 1995 metais parengtame Šeimos politikos koncepcijos projekte teigiama, jog „rimtų mokslinių tyrimų apie vaikus, patiriančius prievartą šeimoje ir už jos ribų, Lietuvoje nėra atlikta. Visuomenė neturi tradicijų identifikuoti vaikų teisių pažeidimus“. Žr. Šeimos politikos koncepcija (projektas), Vilnius, 1995, p. 45. 1996 metais konferencijos pranešimų pagrindu išleistas leidinys „Vaikų fizinė ir seksualinė prievarta“. Jame analizuoti ir tėvų vaikams taikomi prievartos klausimai, tačiau bendru moksliniu kontekstu, netiriant situacijos Lietuvoje. Žr. *Ulba P.* Fizinės prievartos įtaka vaikų elgesiui ir intelekto raidai // Vaikų fizinė ir seksualinė prievarta, Vilnius, 1996, p. 21–25.

niausiai naudojamas fizinis smurtas prieš vaikus – mušimas koku nors daiktu (diržu ir pan.).²⁷ Taip pat buvo konstatuota, kad „šeimose, visuomenėje fizinių bausmių taikymas kaip „auklėjimo“ priemonė nelaikoma smurtu“²⁸, o tėvų elgesį su vaikais ne visada lemia socialinė padėtis visuomenėje, išsimokslinimas ar profesinis statusas.²⁹

Faktiškai nuo tada prievartos prieš vaikus tema tapo neatsiejama vaiko teisių apsaugos analizės Lietuvoje dalis. Ją imta nagrinėti vis platesniais ir gilesniais aspektais. Pavyzdžiui, 1998 m. vykusioje konferencijoje buvo analizuojami ir literatūriniai prievartos prieš vaiką aspektai.³⁰ Profesorius *Vincas Auryla* taikliai pastebėjo, kad „mūsų santykiai su vaiku yra šiandienos, vakar dienos, o galbūt mūsų gyvenimo istorijos, žengimo į civilizaciją ir kultūrą rezultatas“ ir kad netgi lietuvių liaudies pasakos pasižymi žiaurumu.

Aptariamą temą gvildeno ir žiniasklaida. 1999 m. vasario 11 d. numeryje savaitraštis „Veidas“ išspausdino straipsnį „Tėvai terorizuoja vaikus“.³¹ Jame pristatoma jau minėta organizacijos „Gelbėkit vaikus“ užsakyta ir 1998 metais atlikta apklausa, keliami pati problema, jos sprendimo poreikis, užsienio šalių patirtis, remiamas nemušimo įstatymo priėmimas ir konstatuojamas valstybės abejingumas šiam klausimui. Skelbta ir daugelis kitų publikacijų žiniasklaidoje, ypač pastaraisiais metais.³²

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat, p. 49.

²⁹ Ten pat, p. 45.

³⁰ *Auryla V.* Žiaurumas lietuvių literatūroje ir vaikas. Konferencijos „Atrask vaiko teises“, vykusios 1998 m. gruodžio 10–12 d. Vilniuje, medžiaga. Vilnius, 1999, p. 22–26. Įdomu tai, kad tų pačių metų gegužės mėnesį vykusioje konferencijoje, skirtoje vaiko teisių apsaugai, fizinių bausmių taikymo vaikams Lietuvoje klausimas nebuvo akcentuotas, jį savo pranešime kėlė tik vienas Švedijos atstovų *Dick Öguivist.* Žr. Vaiko teisių apsaugos garantijos Baltijos šalių teisinėse sistemose: situacija, problemos ir sprendimo perspektyvos. *Phare* demokratijos plėtros projektas „Tarptautiniai standartai ir jų taikymas, ginant vaiko teises Baltijos valstybėse“. 2-osios konferencijos pranešimai. Vilnius, 1998, p. 106.

³¹ *Janušonienė D.* Tėvai terorizuoja vaikus // *Veidas*, 1999 02 11, p. 42–43.

³² Žr. *Pakalniienė R.* Prievarta gimdo prievartą // Lietuvos žinios, 1999, Nr. 73, p. 19; *Verbiėnė I.* Skriaudikais esame mes gimę? // Lietuvos žinios, 2001, Nr. 46. *Jazukevičiūtė D., Samuolytė V.* Mylimi ir nemylimi // *Veidas*, 2001 08 02; *Alksninis G., Gudavičiūtė D.* Lietuva – jaunų mušėikų ir skriaudikų šalis // Lietuvos rytas, 2001, Nr. 181; *Babkauskienė I.* Ar iš tiesų Lietuvos vaikai agresyviausi? // *Respublika*, 2001 08 13; *Kamarauskienė D., Šiuparys G.* Tėvų įmiršio aukos – bejėgiai vaikai // Lietuvos rytas, 2002, Nr. 213; *Beresnevičius G.* Vaikmušiai kaip popkultūros stabas // *Atgimimas/Delfi*, 2002 10 03; *Dabkevičiūtė L.* Smurto prieš vaikus tematika dienraštyje „Lietuvos rytas“ (2002 m.) // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2003, Nr. 2, p. 95–102; *Jazukevičiūtė D.* Tautai „važiuoja stogas“ // *Veidas*, 2005 05 05; *Apklausa: nemažai Lietuvos vaikų patiria emocijų ir fizinį smurtą* // *BNS/Delfi*, 2005 06 15; *Labayne H.* Ar fizinė bausmė yra smurtas? // 2006 02 06,

2000 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Nacionalinę programą prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą.³³ Ši programa buvo skirta specifinei smurto prieš vaikus problematikai ir nors ta tema glaudžiai susijusi su fizinėmis bausmėmis, jų taikymo (ar uždraudimo) klausimas šioje programoje ir jos įgyvendinimo metu skelbtuose leidiniuose faktiškai nekeliamas.³⁴

2001 m. pradžioje Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas pateikė savo išvadas dėl Lietuvos įžanginės ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą. Jose Komitetas išreiškė susirūpinimą tuo, kad Lietuvoje šeimose ir institucijose yra plačiai taikomos fizinės bausmės vaikams, o pati visuomenė tai toleruoja, nėra apie tai pakankamos informacijos. Komitetas paragino „*imtis tinkamų teisinių priemonių, kad būtų visiškai uždraustas bet koks fizinis bausmių vaikų atžvilgiu taikymas šeimose*“, imtis visų reikiamų priemonių, kurios „*didintų visuomenės supratimą apie fizinių bausmių daromą žalą vaiko sveikatai, skatintų visuomenės netolerantiškumą šiam reiškiniui, o taip pat leistų suprasti, kad vaikams gali būti taikomos kitos, jų orumo nežeminančios ir Konvencijos principus atitinkančios auklėjimo priemonės šeimose, mokykloje, kitose institucijose.*“³⁵ Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateiktoje ataskaitoje ši problema net nebuvo minima.³⁶ Į ją dėmesį atkreipė nevyriausybi-

Lietuvos krikščionių studentų bendrijos internetinis puslapis www.lksb.lt; *Saukienė I.* Mūsų vaikai – Europos mušeikos // L. T./Delfi. 2006 03 30; *Kurienė A.* Smurtas prieš vaikus – smurtas prieš visą visuomenę // Bernardinai.lt, 2006 05 29; *Gradaitė S.* Beržinė košė vaikams nesveika // DELFI, 2006 06 19; *Jackevičius M.* Kas apsaugos nuo smurto šeimoje? // DELFI, 2006 06 20; Tėvų bausmės bijojęs paauglys žalojo save // DELFI, 2006 10 24; *Kemerienė S.* Spirks ir bus atidaryta? // Atgimimas, 2006, Nr. 47, p. 3; *Urbonaitė I.* Mokytojai smurtauja ar tik ginasi nuo mokinių? // DELFI, 2007 01 16; *Westcott K.* Kodėl Olandijoje gyvena laimingiausi vaikai Europoje? // Bernardinai.lt, 2007 02 20; Lietuvoje vis dažniau smurtaujama prieš vaikus, teigia prokuratūra // Bernardinai.lt, 2007 02 23; *Povilaitis R.* Patyčios mūsų visuomenėje yra tapusios norma // Bernardinai.lt, 2007 02 27.

³³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl nacionalinės programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000, Nr. 29) // Žin., 2000, Nr. 5-144.

³⁴ Žr. Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2000, p. 58.

³⁵ Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos įžanginės ataskaitos. CRC/C/15/Add. 146. 2001 01 26 25–26 punktai. Žr. taip pat *Sakalauskas G.* Vaikų ir jaunimo teisių apsauga Lietuvoje // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą. JTVP/SPG. Vilnius, 2001, p. 94.

³⁶ Žr. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita. 2000 m. (žr. www.socmin.lt). Fizinis bausmių taikymas vaikams problema taip pat nebuvo paminėta ir kituose svarbiuose tuo metu atliktuose tyrimuose žmogaus teisių ir socialinės raidos klausimais. Žr. Pranešimas apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje // Žmogaus teisių veiksmų planas (HURIST), Vilnius, 2002. Taip pat žr. SADM rengtus socialinius pranešimus 1998, 1999, 2000 ir 2001 metais

nės organizacijos, dirbančios vaiko teisių apsaugos srityje. Jų parengtame komentare buvo teigiama, kad Lietuvoje „*smurto prieš vaikus problema tampa aktuali, o valstybė nebepajėgia jos išspręsti*“.³⁷

2004 metais pateiktoje ataskaitoje Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetui apie Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje smurto prieš vaikus tema skiriama kur kas daugiau dėmesio. Visgi plačiau gvildinamas tik nusikaltamas smurtas prieš vaikus, o fizinį bausmių taikymo ir toleravimo problematika Lietuvoje neaptariama.³⁸ Tik viename iš punktų (p. 294) pateikiami Lietuvos nacionalinio UNICEF komiteto 2001 metais surengto vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimo „Jaunimo balsai“ duomenys apie smurtą plačiausia prasme. Apibendrinant teigiama, kad „*smurtinis elgesys (psichologinis arba fizinis smurtas) būdingas 65 procentams Lietuvos šeimų*“³⁹ (Vakarų Europoje – 55 procentams šeimų). *14 procentų Lietuvos vaikų teigia, kad agresyviai jų šeimose elgiamasi dažnai. <...> Duomenys rodo, kad Lietuvos vaikai, palyginti su Vakarų Europos, labiau toleruoja fizinį ir psichologinį smurtą šeimose ir mano, kad tokiomis priemonėmis galima išspręsti kylančias problemas. 29 procentai Lietuvos vaikų mano, kad problemas galima išspręsti pasikalbėjimu (Vakarų Europoje – 51 procentas), 46 procentai Lietuvos vaikų mano, kad kartais galima išspręsti problemas riksmu (Vakarų Europoje – 11 procentų).*“⁴⁰ Šio tyrimo metu taip pat nustatyta, kad absoliuti dauguma vaikų yra prieš fizinę agresiją kaip problemos sprendimo būdą (72 % Lietuvoje ir 86 % Vakarų Europoje). Pačiame tyrime daromas apibendrinimas, kad „*Lietuvos vaikai, palyginti su Vakarų Europa, labiau toleruoja fizinį ir psichologinį smurtą šeimose ir mano, kad tokiomis priemonėmis ga-*

(žr. *www.socmin.lt*). 2002 metų socialiniame pranešime ši problema jau minima, tačiau nekeliamas fizinį bausmių draudimo klausimas. Žr. Socialinis pranešimas 2002 // SADM, Vilnius, 2003, p. 52. Ši problema tiesiogiai neminama vėlesniuose 2003 ir 2004 metų pranešimuose. 2005–2006 m. pranešime trumpai aptarta smurto prieš vaikus statistika (p. 89–90), o fizinį bausmių vaikams taikymo problematika taip pat neanalizuojama. Žr. Socialinis pranešimas 2005–2006 // SADM, Vilnius, 2006.

³⁷ Lietuvos Respublikos nevyriausybių organizacijų komentaras Lietuvos Respublikos ataskaitai „Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje (1999)“. Vilnius, 2000, p. 11.

³⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 142 // Žin., 2004, Nr. 24-739, P. 22 (p. 175), 36–39.

³⁹ Atrakreiptinas dėmesys į tai, kad „Gelbėkit vaikus“ organizacijos 1998 m. atliktoje (aukščiau minimoje) apklausoje tokių šeimų buvo 49,6 %.

⁴⁰ Ten pat, p. 39 (p. 294). Žr. taip pat „Jaunimo balsai“. Vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimas. UNICEF. Lietuva. 2001, p. 14–15, 32.

lima išspręsti kylančias problemas. Tai, matyt, pirmiausia yra dažniau jų pačių patiriamo smurto padarinys (tiek šeimoje, tiek kitais atvejais).⁴¹

2003 m. lapkričio 23–26 d. Europos žmogaus teisių komisaras *Alvaro Gil-Robles*, lankydamasis Lietuvoje, pabrėžė aptariamo klausimo aktualumą Lietuvai ir atkreipė dėmesį, kad Lietuvoje dar nėra teisės akto, numatančio konkrečius veiksmus kovai prieš smurtą (ypač pabrėžė smurtą šeimoje).⁴²

2003 metais Vaiko teisių informacijos centro išleistame leidinyje „Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko“, parengtame organizacijos „Gelbėkit vaikus“ vykdyto projekto pagrindu, teigiama, jog Lietuvoje smurto prieš vaikus problema yra viena aktualiausių (taip pat, kaip ir daugelyje kitų šalių).⁴³ Šiame leidinyje vaiko teises ginančių organizacijų koalicijos vardu aiškiai ir nedviprasmiškai raginama parengti vaikų mušimą auklėjimo tikslais draudžiančias įstatymų pataisas. Šis leidinys, kiek žinoma šio straipsnio autoriams, Lietuvoje buvo pirmasis, kuriame nacionalinės ir tarptautinės praktikos analizės pagrindu pamėginta vaizdžiai ir aiškiai atsakyti į klausimą, ar reikia įstatyminių draudimų mušti vaikus.

2005 metų pabaigoje Lietuvos Respublikos Seimo užsakymu Teisės institute parengtoje žmogaus teisių padėties analizės ataskaitoje aptariant smurto prieš vaikus klausimus teigiama, jog „*visuomenės ir valstybės neigiamą požiūrį į bet kokių vaikų fizinį baudimą išreikštų „nemušimo“ (angl. k. anti-spanking) įstatymo priėmimas*“.⁴⁴ Taip būtų aiškiai išreikšta valstybės pozicija dėl besąlygiško fizinio bausmių taikymo vaikams uždraudimo.

Toks įstatymo parengimas numatytas 2005 metų pradžioje Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintoje Vaiko gerovės valstybės politikos strategijoje (priemonių plano 1.8. p., 2006 m.).⁴⁵ Taip pat pažymėtina, jog tų pačių

⁴¹ Ten pat, p. 15.

⁴² Žmogaus teisių komisaro *Alvaro Gil-Robleso* ataskaita apie jo vizitą į Lietuvą 2003 m. lapkričio 23–26 d. (žr. www.urm.lt). Taip pat žr. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita 2003 m., p. 18. (žr. <http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/ataskaita2003.doc>).

⁴³ Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003, p. 3.

⁴⁴ *Kietytė L.* Vaikų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005, p. 205–206. Žr. taip pat teorinės praktinės konferencijos „Pagalba vaikui, nukentėjusiam nuo smurto“, vykusios 2005 05 12–13 Vilniuje, pranešimų medžiagą.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 m. plano patvirtinimo (2005 02 17, Nr. 184) // Žin., 2005, Nr. 25-802.

metų viduryje Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programą,⁴⁶ tačiau fizinių bausmių taikymo klausimas joje neakcentuojamas.

TARPTAUTINĖS REKOMENDACIJOS

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija ir kiti dokumentai

Jungtinių Tautų (toliau – JT) vaiko teisių konvencija (1989 m.) įtvirtina valstybės atsakomybę už vaiko apsaugą nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą (19 str.). Svarbu atkreipti dėmesį, jog pagal Konvenciją valstybė, esant minėtiems pavojams, turi vaiką apginti nuo tėvų, teisėtų globėjų ar kurių nors kitų jį globojančių asmenų.

Vaiko teisių komitetas, atsakingas už šios Konvencijos įgyvendinimo priežiūrą, aiškindamas šią Konvencijos nuostatą pabrėžė, jog daugelis Konvencijos straipsnių turi būti taikomi atsižvelgiant į 19 straipsnį. Prie tokių Konvencijos straipsnių Komitetas priskiria:

- 5 straipsnyje numatytą tėvų, globėjų ar kitų, pagal įstatymą už vaiką atskančių asmenų atsakomybę, teises ir pareigas vaiką pakreipti ir jam vadovauti, naudojantis šia Konvencija pripažintomis teisėmis;
- 28 straipsnio 2 dalyje numatyta valstybės pareiga užtikrinti, jog drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui atitinkamai pagal šios Konvencijos reikalavimus;
- 40 straipsnį, pagal kurį valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko, įtariamo pažeidus baudžiamuosius įstatymus, kaltinamo arba pripažįstamo kaltu dėl jų pažeidimo, teisę, kad su juo būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms;
- kai kuriuos kitus straipsnius.

Kituose JT dokumentuose, susijusiuose su vaikais, plėtojamos ir detalizuojamos Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintos nuostatos:⁴⁷

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programos patvirtinimo (2005 05 04, Nr. 491) // Žin., 2005, Nr. 58-2021.

⁴⁷ Šie dokumentai pateikti leidinyje *Aidukas M.* Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. Taip pat žr. *Drakšas R.* Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai. Vilnius, 2005.

1) JT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėse (Rijado gairėse) akcentuojama, jog be savo akademinės ir profesinio mokymo veiklos, švietimo sistemos turėtų atkreipti išskirtinį dėmesį į pozityvios emocinės jaunų asmenų paramos stiprinimą ir blogo psichologinio elgesio su jais vengimą, taip pat grubių drausminių priemonių, ypač fizinės bausmės, vengimą (25 p.).

2) JT nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklėse (Havano taisyklėse) įtvirtinta, jog griežtai draustinis visos drausminės priemonės, sukeliančios žiaurų, nežmonišką ar žeminamą elgesį, įskaitant fizines bausmes, uždarymą į tamsias vienuotes, uždarymą arba kalinimą vienuotėje ar bet kokias kitas bausmes, galinčias kelti pavojų fizinei ar psichinei nepilnamečio sveikatai (67 p.).

3) JT standartinėse minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklėse (Pekino taisyklėse) primenama, jog nepilnamečiams netaikomos fizinės bausmės (17.3 p.).

Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto rekomendacijos

Vaiko teisių komitetas pabrėžia, jog Konvencija ragina valstybes peržiūrėti savo įstatymus ir užtikrinti, kad jokio lygio prievarta vaikų atžvilgiu nebūtų toleruojama. Ypač išskiriama šeima, mokyklos, bausmių atlikimo sistema. Būtinis tiek įstatymų leidybos, tiek švietimo priemonės požiūriui ir praktikai pakeisti. Komitetas atkreipė dėmesį, jog nuostatos, draudžiančios fizines bausmes šeimose ir mokyklose, turi daugiau auklėjamąjį (švietėjišką), o ne baudžiamąjį poveikį, ir kad tokio pobūdžio reformos turėtų ne padidinti, o sumažinti tėvų, persekiojamų už prievartą prieš vaikus, skaičių, būtent dėl pasikeitusio požiūrio. Daugumoje valstybių įstatymai gina vaikus nuo sunkių fizinių sužalojimų, dažnai vadinamų žiauriu elgesiu su vaikais. Tačiau labai daug šalių savo baudžiamuosiuose ar civiliniuose (šeimos) įstatymuose įtvirtina tėvų, globėjų, mokytojų teises naudoti fizines bausmes, su sąlyga, jei jos yra „protingos“ ar „saikingos“. Komitetas griežtai kritikuoja tokius teisės aktus. Skiriamoji riba tarp leistinos prievartos ir neleistinos yra dirbtinė. Labai lengva nepastebimai pereiti iš vieno lygmens į kitą. Kita vertus, tai ir principo klausimas – kodėl, neleidžiant taikyti jokios prievartos prieš suaugusiuosius, vaikams esama tam tikrų išlygų.⁴⁸

Valstybės, ratifikuodamos JT vaiko teisių konvenciją, įsipareigoja imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, kad bū-

⁴⁸ Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. UNICEF. 1998, p. 240–247.

tų įgyvendinamas 19 straipsnis. Tarp tokių apsaugos priemonių reikiamais atvejais gali būti ir veiksmingos socialinės programos, leidžiančios suteikti paramą vaikui ir jį globojantiems asmenims, taip pat išaiškinti, pranešti, perduoti nagrinėti, tirti, gydyti ir imtis kitų priemonių minėtais žiauraus elgesio su vaiku atvejais, o prireikus iškelti baudžiamąją bylą.

Vaiko teisių komitetas valstybių narių pateikiamų ataskaitų apie Konvencijos įgyvendinimą gairėse dėl 19 straipsnio išskiria valstybėms klausimus, susijusius ir su valstybėse taikomomis priemonėmis fiziniams bausmėms uždrausti:

– Ar įstatymai (baudžiamieji ir/ar šeimos) apima visų rūšių fizinės ir protinės prievartos draudimą, įskaitant fizines bausmes, žeminimą, sužalojimus, smurtą, nepriežiūrą ir išnaudojimą, *inter alia* šeimose, globos įstaigose, viešose ir privačiose (švietimo ar bausmių vykdymo) įstaigose?

– Kokios auklėjamosios ir šviečiamosios bei kitos priemonės buvo patvirtintos ir kokių imtasi siekiant skatinti pozityvias ir be prievartos auklėjimo, drausminimo ir globos formas?⁴⁹

Vaiko teisių komitetas laikosi nuomonės, jog fizinių bausmių taikymas namuose ar įvairiose institucijose teisiniu ir socialiniu požiūriu nesuderinamas su JT vaiko teisių konvencijos nuostatomis. Jis rekomenduoja „*uždrausti visas fizines bausmes, taip pat ir šeimoje, bei siūlo organizuoti kampanijas, kurios padėtų visuomenei geriau suvokti neigiamą fizinių bausmių poveikį ir skatintų plėtoti pozityvią neprievartinę vaikų auginimo ir švietimo veiklą.*“⁵⁰ Komitetas pabrėžia, jog yra nesuvokiama, kodėl visuomenės, draudžiančios ir baudžiančios už fizinį smurtą tarp suaugusiųjų, iš dalies toleruoja suaugusiųjų smurtą prieš vaikus ir vienareikšmiškai akcentuoja, kad „*smurtas prieš vaikus bet kuriuo atveju yra nepriimtinas*“⁵¹. Net ir lengvos fizinės bausmės gali eskaluoti pavojingesnį smurtą. „*Šeimose, kuriose normalu mušti vaikus, jie baudžiami vis griežčiau. Vienintelis šansas išvengti sunkių piktnaudžiavimo atvejų yra dėmesingai reaguoti į lengvas smurto prieš vaikus formas ir jas uždrausti*“⁵². Svarbu propaguoti teiginį, kad mušimas (smurtas) yra žmogaus teisių pažeidimas.

Toliau Komitetas pabrėžia, kad „*smurtiniai vaikų auklėjimo metodai moko klaidingo konfliktų sprendimo modelio. Mušimas yra geriausia smurtinio elgesio*

⁴⁹ Plačiau žr. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. Patikros lapai. UNICEF, p. 50–52.

⁵⁰ Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. Vilnius, Vaiko teisių informacijos centras, 2003, p. 11.

⁵¹ *Child Maltreatment Deaths in Rich Nations*. UNICEF, 2003, p. 31.

⁵² Ten pat.

mokykla. Įdomu yra tai, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios tėvai muša savo vaikus, yra faktas, jog šie patys ką nors primušė. Vaikui siunčiamos žinios paradoksas yra akivaizdus: „Kitų mušti negalima. Kad tai sužinočiau, gavau antausį“⁵³.

Pažymėtina, jog 2002 m. gegužės 10 d. JT Generalinės asamblėjos specialiojoje sesijoje vaikų klausimais buvo priimtas veiksmų planas, kuriame akcentuota, kad „namų smurtas ir seksualinis smurtas prieš moteris ir vaikus yra problema daugelyje pasaulio šalių“.⁵⁴ Įgyvendinant vaikų teisę būti apsaugotiems nuo prievartos, nepriežiūros, išnaudojimo ir smurto formų, buvo nutarta paraginti visas šalis priimti ir vykdyti įstatymus, „skatinančius strategijų ir programų, ginančių vaikus nuo visų smurto, nepriežiūros, prievartos ir išnaudojimo formų namuose, mokykloje ar kitose institucijose, darbo vietoje arba bendruomenėje, įgyvendinimą“, taip pat „didinti žinojimą apie vaikų negyavimo nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo neteisėtumą ir liūdnas pasekmes“.⁵⁵

Atsakydamas į Lietuvos antrosios ataskaitos apie JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą, Komitetas „sveikindamas priemones, kuriomis siekiama nacionalinius teisės aktus suderinti su Konvencijos reikalavimais, ypač Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių planą 2005–2012 m., pastebi, jog tam tikrose srityse, inter alia, vaikų – aukų apsauga nuo prievartos, fizinių bausmių, taip pat jų fizinės bei psichologinės reabilitacijos ir reintegracijos užtikrinimas, nacionaliniai įstatymai dar nėra galutinai suderinti su Konvencija.

Komitetas kviečia valstybę narę imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visais atžvilgiais užtikrintas nacionalinių įstatymų atitikimas Konvencijos reikalavimams.

Sveikindama dialogo metu valstybės narės prisiimtą įsipareigojimą uždrausti fizines bausmes šeimoje, Komitetas ir toliau išreiškia susirūpinimą dėl dažnai pasikartojančio fizinių bausmių naudojimo (ypač šeimoje), kurį lemia bendras toleruojamas požiūris į tokią praktiką.

⁵³ Todesfälle bei Kindern durch Misshandlungen und Vernachlässigung in den Industrieländern. Zusammenfassung der internationalen Vergleichstudie „Child Maltreatment Deaths in Rich Nations“. UNICEF-Innocenti Report Card Nr. 5, Florenz, August 2003, p. 9. Plačiau žr. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. UNICEF, 2002, p. 179–191; taip pat *Newell P., Hammarberg T.* Teisė nebūti mušamam // Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002, p. 101–111.

⁵⁴ Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos specialiosios sesijos vaikų klausimais veiksmų planas. 2002, p. 22–23.

⁵⁵ Ten pat, p. 23–24.

Komitetas valstybei narei rekomenduoja:

a) tiesiogiai uždrausti fizines bausmes šeimoje ir įgyvendinti esančius draudimus (išskirta straipsnio autorijų);

b) atlikti išsamų ir visapusišką tyrimą fizinių bausmių priežastims, pobūdžiui, paplitimui įvertinti, taip pat nuodugniai įvertinti iki šiol valstybės naudotų priemonių poveikį siekiant sumažinti ir panaikinti fizines bausmes;

c) plėtoti priemones, kurios gerintų žalingo fizinių bausmių žalos supratimą ir tokiu būdu keisti bendrą visuomenės požiūrį į fizinių bausmių taikymo praktiką, skatinant pozityvias, be prievartos, visų dalyvavimu pagrįstas vaikų auklėjimo priemones⁵⁶.

2006 m. sausį JT vaiko teisių komitete Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovai, gindami valstybės poziciją dėl JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos, pabrėžė valstybės ketinimus įtvirtinti specialų ir aiškų draudimą įstatyme.⁵⁷ Tačiau kol kas jokių konkrečių žingsnių nėra numatyta netgi naujai Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Vaikų ir jaunimo skyriaus kartu su kitomis suinteresuotomis institucijomis bei organizacijomis parengtame JT vaiko teisių komiteto išvadų įgyvendinimo plane.⁵⁸

Europos Tarybos rekomendacijos

Europos Tarybos Ministrų Komitetas 1985 m. kovo 26 d. priėmė rekomendaciją R (85)4 Dėl smurto šeimoje ir pasiūlė valstybėms narėms „peržiūrėti savo teisės aktus, suteikiančius galią bausiti vaikus, ir apriboti fizinių bausmių taikymą ar jas visiškai uždrausti, nors tokio draudimo pažeidimas nebūtinai turi būti susijęs su kriminaline bausme“ (12 p.).⁵⁹ 1990 metais Europos Tarybos Mi-

⁵⁶ 27 January 2006, CRC/C/LTU/CO/2 Unedited Version, Concluding observations on second report, paras 8, 9, 37 and 38 (a, b and c)). Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>

⁵⁷ Žr. Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>

⁵⁸ Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvadų įgyvendinant JT vaiko teisių konvenciją Lietuvoje. Paskelbta 2007 02 13, p. 19; žr. <http://www.socmin.lt/index.php?-566603514> (paskutinį kartą prisijungta 2007 02 27).

⁵⁹ Recommendation No. R 85(4) of the Committee of Ministers to Member States on violence in the family (adopted by the Committee of Ministers on 26 March 1985, at the 382nd meeting of the Ministers Deputies). Žr. taip pat Prokopčik M. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įtaka vaiko teisės reglamentuojančiai Lietuvos įstatymų sistemai // Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. Vilnius, 2000, p. 21; „Ar teismus stipresnis?“. Smurto prieš vaikus apžvalga Lietuvoje. Vilnius, 1999, p. 35–36.

nistrų Komitetas priėmė rekomendaciją R (90)2 Dėl socialinių priemonių, susijusių su smurtu šeimoje.⁶⁰ Joje smerkiami tokie ugdymo būdai, kai taikomos fizinės baudos ar kitoks žeminantis elgesys, akcentuojama ugdymo be prievartos būtinybė (V skirsnio 2 dalis).

Europos Sąjungos politika

Europos Sąjungos (toliau – ES) politikoje ir dokumentuose neskiriama daug dėmesio vaiko teisių apsaugai. Tai nėra ES teisės reguliavimo dalykas ir paprastai šių sričių paliekama šalims narėms reglamentuoti nacionaliniais įstatymais. Sutarties dėl Konstitucijos Europai II-84 straipsnyje tik užsimenama, jog vaikai turi teisę į būtiną apsaugą ir globą jų gerovei užtikrinti. Jie gali laisvai reikšti savo nuomonę. Tačiau konkretesnių nuostatų prievartos prieš vaikus klausimais, ES Konstitucijoje nėra.

Europos žmogaus teisių teismo praktika

Europos žmogaus teisių teismas (toliau – Teismas) bei Europos žmogaus teisių komisija (toliau – Komisija) savo praktikoje ne kartą nagrinėjo bylas, susijusias su fizinių bausmių taikymu įvairiose gyvenimo sferose, tarp jų ir namuose, mokykloje bei bausmių vykdymo sistemoje. Atkreiptinas dėmesys, jog šios institucijos nagrinėja skundus dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁶¹ (toliau – Konvencija) pažeidimų. Minėtais klausimais paprastai yra tiriama, ar nebuvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis, pagal kurį niekas negali būti kankinamas, baudžiamas su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant orumą elgiamasi. Konvencijoje numatytos teisės ir laisvės turi būti užtikrinamos visiems vienodai – tiek vaikams, tiek suaugusiesiems. Tačiau šios Konvencijos reikalavimai bei nustatyti standartai nebūtinai sutampa su kitų tarptautinių dokumentų numatytais. Pavyzdžiui, JT vaiko teisių konvencija tam tikrais klausimais gali numatyti didesnius ir detalesnius reikalavimus valstybėms, ratifikavusioms pastarąją Konvenciją.

⁶⁰ Recommendation No. R (90) 2 of the Committee of Ministers on Social Measures concerning Violence within the Family.

⁶¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Žin., 1995, Nr. 40-987.

A. prieš Didžiąją Britaniją – viena iš žinomiausių Teismo bylų dėl fizinės prievartos naudojimo prieš vaikus namuose.⁶² Pareiškėjas A., gimęs 1984 m., 1990 m. kartu su broliu pateko į vietinį vaikų apsaugos registrą dėl „žinomos fizinės prievartos, naudotos prieš juos“. Jų motinos sugyventinis tąkart buvo policijos įspėtas. Vėliau kaltininkas vedė berniukų mamą ir tapo jų patėviu. 1993 m. A. klasės auklėtoja informavo atitinkamas socialines tarnybas, jog yra ženklų, kad berniukas buvo muštas rykšte. Smurto žymes patvirtino ir gydytojas. Berniuko patėviui buvo iškelta baudžiamoji byla, kurioje jis kaltinamas kūno sužalojimu. Kaltininkas neigė, kad kartkartėmis posūnį išplakdavo rykšte, tačiau, anot jo, tai buvo būtina ir protinga, nes A. buvo sunkus vaikas, neklausydavęs tėvų, nesilaikydavęs drausmės mokykloje. Didžiosios Britanijos teismas patėvį pripažino nekaltu.

Tuo metu galioję Didžiosios Britanijos įstatymai numatė baudžiamąją atsakomybę už tyčinį bei neatsargų kūno sužalojimą. Atsakomybė buvo numatyta ir pagal Vaikų ir jaunuolių įstatymą (1933 m.) už vaikų sužalojimą ar blogą elgesį su jais, jei tai galėjo sukelti bereikalingas jų kančias arba sutrikdyti sveikatos.

Svarbu pabrėžti, jog pagal baudžiamojo proceso įstatymus kaltinančiajai pusei (prokurorui) tenka įrodinėjimo našta, siekiant įtikinti prisiekusiuosius, jog sužalojimas konkrečiu atveju nelaikytinas leistina vaiko bausme. Tėvai ir asmenys *in loco parentis* yra ginami įstatymo, jei jų vaikui pritaikyta bausmė buvo saikinga ir protinga atitinkamomis sąlygomis. Mokytojo pritaikyta vaikui fizinė bausmė gali būti nežmoniška ar žeminanti. Vertinant, ar ji tokia nebuvo, kreipiamas dėmesys į bylos aplinkybes, bausmės skyrimo priežastis, pobūdį, paskyrimo greitį (laiką) ir pan. (Švietimo įstatymas, 1993 m.).

Pareiškėjas A. prašė, kad Teismas ne tik išnagrintų, ar buvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis, o ir patvirtintų, jog nacionaliniai įstatymai neturi tiesiogiai ar su tam tikromis išlygomis toleruoti bet kokio lygio tyčinės prievartos prieš vaikus. Didžiosios Britanijos Vyriausybės atstovai reikalavo, kad Teismas apsiribotų konkretaus atvejo išnagrinėjimu ir neformuluotų bendrų teiginių apie vaikams taikomas fizines bausmes.

⁶² *A. prieš Didžiąją Britaniją byla*. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas. 1998 m. rugsėjo 23 d. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?action=open&table=1132746FF1FE2A468ACBCD1763D4D8149&key=813&sessionId=6996438&skin=hudoc-en&attachment=true> Žr. taip pat Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. gVilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003, p. 13.

Bylą nagrinėjusi Komisija ir Teismas pripažino, jog šiuo atveju *buvo pažeistas* Konvencijos 3 straipsnis. Teismas pabrėžė, jog 3 straipsnį pažeidžiantys atvejai turi apimti tam tikro, bent minimalaus lygio žiaurumą, sunkumą. Ar šis minimalus lygis pasiektas, yra vertinimo dalykas, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, blogo elgesio pobūdį, kontekstą, trukmę, fizines ir protines pasekmes, tam tikrais atvejais amžių, lytį, sveikatos būklę ir pan. Nagrinėjamu atveju buvo nustatyta, jog berniukas buvo mušamas tam tikra jėga ir ne vieną kartą. Teismo manymu, toks elgesys yra pakankamas minimaliam žiaurumo lygiui pasiekti, taigi turėtų būti uždraustas pagal Konvencijos 3 straipsnį.

Teismas pripažino, jog pagal Konvencijos 1 straipsnį valstybės narės įsipareigoja kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui užtikrinti Konvencijoje numatytas teises ir laisves. Vadinasi, įgyvendindamos Konvencijos 3 straipsnį, valstybės privalo imtis priemonių, kad jos jurisdikcijoje esantys asmenys nepatirtų kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar bausmių, įskaitant ir minėtą privačių asmenų elgesį. Vaikai ir kiti pažeidžiami asmenys turi būti itin ginami valstybės nuo tokių sunkių asmenybės vientisumo pažeidimų.

Teismas pabrėžė, jog Didžiosios Britanijos įstatymų numatytas „protingas baudimas“, kurį tėvai gali taikyti vaikams, nesuteikia ir neužtikrina tinkamos apsaugos pareiškėjui nuo elgesio ir bausmių, prieštaraujančių Konvencijos 3 straipsniui. Vyriausybė su tuo sutiko ir pripažino, jog minėtos įstatymo nuostatos turi būti pakeistos. Nagrinėjamu atveju Teismas konstatavo, kad toks apsaugos neužtikrinimas pažeidžia Konvencijos 3 straipsnį. Vyriausybė įsipareigojo imtis įstatymo pakeitimų.

Daug diskusijų sukėlė *Costello-Roberts prieš Didžiąją Britaniją byla*.⁶³ *Costello-Roberts* 1985 m. buvo septynerių metų berniukas, kurį mama išsiuntė mokyti į mokyklą, garsėjusią griežtomis drausmės taisyklėmis. Tačiau mama nežinojo, jog drausmei užtikrinti mokykloje vaikams taikomos fizinės bausmės. Spalio mėnesį naujam mokiniui surinkus atitinkamą skaičių įspėjimų už drausmę, pedagogai nusprendė jam pritaikyti vieną iš bausmių drausmei užtikrinti – trys smūgiai per užpakalį (per kelnes) su batu guminiu padu. Bausmė buvo įvykdyta aštuntą dieną po paskutinio įvykio, už kurį buvo gautas įspėjimas.

⁶³ *Costello-Roberts prieš Didžiąją Britaniją byla*. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas. 1993 m. vasario 23 d. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=6996438&skin=hudoc-en&action=request>

1986 m. buvo panaikintas įstatymas, leidžiantis Didžiosios Britanijos mokytojams, dirbantiems valstybės ar vietos valdžios finansuojamose mokyklose, taikyti vaikams fizines bausmes. Tačiau toks mokytojų pateisinimas liko galioti privačiose mokyklose, ten jie ir toliau galėjo „auklėti” vaikus, kurių drausmei užtikrinti naudoti „protingą baudimą“.

Teismas šioje byloje nusprendė, jog Konvencijos 3 straipsnis nebuvo pažeistas, tačiau sprendimas priimtas 5 teisėjams balsavus už tokią poziciją, o 4 teisėjams balsavus prieš. Teisėjai, balsavę prieš tokią poziciją, savo atskiroje nuomoneje išdėstė, jog, jų nuomone, bet kuri fizinė bausmė mokykloje yra pakankama, kad būtų pripažinta Konvencijos 3 straipsnio pažeidimu. Fizinė bausmė yra tyčinis asmens orumo ir fizinio vientisumo sužalojimas. Žmogaus mušimas netgi už blogą elgesį šiais laikais jau yra nepriimtina bausmė ir laikytina žeminančiu elgesiu. Net neanalizuojant visų konkrečios situacijos detalių, galima teigti, jog fizinė bausmė savo esme yra pakankamas smūgis asmenybei ir jos pažeminimas, todėl laikytinas Konvencijos pažeidimu. Teisėjai pabrėžė, jog būtina keisti nusistovėjusį požiūrį į vaikams taikomas fizines bausmes ir diegti nuostatą, jog fizinės bausmės vaikų atžvilgiu savo pačia esme yra nežmoniškos ir žeminančios.

Ši mintis vėliau, ypač priėmus JT vaiko teisių konvenciją, vis dažniau buvo minima Teismo pozicijoje bei atsispindėdavo jo sprendimuose (pavyzdžiui, jau aptarta *A. prieš Didžiąją Britaniją byla*).

TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE

Fizinių bausmių mokyklose draudimas

Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra tiesioginės nuostatos, jog fizinės bausmės mokykloje draudžiamos, tai nutyli ir galiojantis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas.⁶⁴

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁶⁵ 49 straipsnio 2 dalyje numatytas nebaigtinis galimų taikyti poveikio priemonių sąrašas vaikui, pažeidusiam mokymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisykles ar mokinio elgesio normas. Jam gali būti taikomos drausminės auklėjamojo poveikio priemo-

⁶⁴ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Žin., 2003, Nr. 63-2853 (su vėlesniais pakeitimais).

⁶⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Žin., 1996, Nr. 33-807 (su vėlesniais pakeitimais).

nės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės.

Administracinių teisės pažeidimų kodekso⁶⁶ 181(3) straipsnyje numatyta atsakomybė mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ir kitų institucijų bei įstaigų, kurių žinioje (prižiūrimas) yra vaikas, vadovams, auklėtojams ar kitiems jiems prilygstantiems asmenims už savo pareigų nevykdymą arba netinkamą vykdymą, fizinį ar psichinį vaiko žalojimą ar kitokį vaiko teisių pažeidimą. Padarę šį pažeidimą minėti asmenys baudžiami nuo vieno šimto iki penkių šimtų litų bauda.

Fizinių bausmių draudimas bausmių vykdymo sistemoje

Lietuvoje fizinės bausmės už nusikalstamas veikas yra laikomos neteisėtomis (LR Konstitucijos 21 str.). Nepilnamečiams jos nėra leidžiamos pagal LR baudžiamąjį kodeksą⁶⁷ (90 str.) bei LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnio 3 dalį.

LR bausmių vykdymo kodekse⁶⁸ pabrėžiama, jog vykdant bausmę, nesiekama žmogaus kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą (7 str.). Fizinės bausmės nenumatytos ir tarp nuobaudų, skiriamų už drausmės pažeidimus įstaigoje, tačiau tiesioginio draudimo nėra (142 str.).

Fizinių bausmių globos (rūpybos) teisiniuose santykiuose draudimas

Fizinės bausmės globos (rūpybos) teisiniuose santykiuose yra neteisėtos (LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 str. 2 dalis, LR administracinių teisės pažeidimų kodekso 181(3) str.).

Fizinių bausmių namuose (šeimoje) draudimas

Šiuo metu Lietuvoje fizinės bausmės namuose (šeimoje) vis dar nėra aiškiai ir nedviprasmiškai uždraustos.

LR Konstitucijos 21 straipsnis įtvirtina žmogaus asmens neliečiamumą bei žmogaus orumo apsaugą. Be to, nustatomas draudimas žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. LR

⁶⁶ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Žin., 1985, Nr. 1-1 (su vėlesniais pakeitimais).

⁶⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais).

⁶⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Žin., 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais).

Konstitucijoje nedaromas skirtumas tarp vaikų ir suaugusiųjų, tiek vieniems, tiek kitiems minėtos teisės ir konstitucinė apsauga suteikiama vienodai.

Pagal LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 10 straipsnio 2 dalį draudžiama vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis. To paties įstatymo 49 straipsnio 1 dalyje yra numatyta tėvų, kitų teisėtų vaiko atstovų teisė vaiką, vengiantį atlikti savo pareigas, padariusį drausmės pažeidimus, drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį kankinimą, kitokių žiaurų elgesį, vaiko garbės ir orumo žeminimą. Taip pat įtvirtinta, jog tėvams ir kitiems teisėtiems vaiko atstovams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia arba nevykdo pareigos jį auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti, žiauriai su juo elgiasi ar kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, taikoma įstatymų nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė (56 str.). Esant išvardytiems atvejams, pats vaikas ir kiti asmenys turi teisę kreiptis pagalbos į vaiko teisių apsaugos, teisėsaugos ar kitą instituciją. Kilus realiai grėsmei vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba ši institucija kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų.

Taikant atskirus teisės aktus, nustatančius atsakomybę už prievartą prieš vaikus, tėvų fizinės bausmės paprastai nepatenka į įstatymuose apibrėžtas sąvokas (pvz., fizinis ar psichinis kankinimas) ar veikų sudėtis. Pagrindinė priežastis – tokios fizinės bausmės kaip sudavimas diržu ar ranka, ausies užsukimas, menkas sudavimas ir pan. auklėjant vaikus yra laikomas mažareikšmiu ir patenkančiu į auklėjimo, už kurį atsakingi tėvai ar globėjai, ir savo teisės realizavimo sąvoką. Baudžiamosios, administracinės ir civilinės teisės Lietuvoje požiūriu tai privatus reikalas, todėl tiek teisėsaugos, tiek vaikų apsaugos institucijos į skundus dėl panašaus pobūdžio įvykių nelinkusios kištis, kol nėra aiškių, apčiuopiamų pasekmių (fiziniai sužalojimai, psichinės sveikatos sutrikdymai ir pan.).

Baudžiamoji atsakomybė

Vaikai Lietuvoje ginami nuo prievartos ir jau minėto LR baudžiamojo kodekso nuostatomis. Jame numatyta baudžiamoji atsakomybė už sunkius ir nesunkius sveikatos sutrikdymus, padarytus tiek tyčia, tiek dėl neatsargumo (135–139 str.). Tyčinių sveikatos sutrikdymų atvejais kvalifikuojančiu požymiu yra laikoma veika, padaryta mažamečiui (vaikui iki 14 m.); už tai numatyta griežtesnė kaltininko atsakomybė. Baudžiamajame kodekse numatyta atsakomybė ir už fizinio skausmo sukėlimą ar nedidelį sveikatos sutrikdymą (140 str.). Tai apima atvejus, kai mušimas, smurtavimas sukėlė nukentėjusiajam fizinį skaus-

mą, tačiau, skirtingai nuo ankstesnių nusikaltimo sudėčių, nepaliko ant kūno pėdsakų, kuriuos galėtų užfiksuoti medikai, nors sveikata dėl to galėjo būti trumpam ir sutrikusi.⁶⁹ Kaip ir jau minėtų veikų atveju, padarius šį nusikaltimą vaikui iki 14 m., kaltininkas baudžiamas griežčiau.

LR baudžiamojo kodekso 163 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už piktnaudžiavimą tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis. Šis nusikaltimas gali būti inkriminuojamas asmenims, kurie sistemingai, pakartotinai taikė fizinę, seksualinę ar psichologinę prievartą prieš savo vaikus.

Civilinė atsakomybė

Pagal LR civilinį kodeksą⁷⁰ tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus, taigi yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymąsi, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu. Tėvai, atlikdami šias pareigas, turi pirmumo teisę prieš kitus asmenis (3.165 str.). Tėvų ir vaikų santykiai yra apibrėžiami tėvų valdžios terminu. Jos turinys – tėvų teisė ir pareiga dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsizvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas jiems visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi (3.155 str.). Būtent tėvų valdžia dažnai yra aiškinama jų teisė drausminti savo vaikus fizinėmis bausmėmis. Tėvai yra labiausiai atsakingi už vaikų auklėjimą, todėl įgyvendindami šią pareigą jaučiasi turį teisę koreguoti, jų manymu, netinkamą vaikų elgesį savo nuožiūra. Kai tėvai (arba vienas iš jų) vengia įgyvendinti savo valdžią vaikams, t. y. atlikti savo pareigas juos auklėti, piktnaudžiauja savo valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro jiems žalingą įtaką savo amoraliu elgesiu arba jais nesirūpina, teismas gali priimti sprendimą dėl laikino ar neterminuoto tėvų (tėvo ar motinos) valdžios atėmimo (3.180 str.).

Jei tėvai ar globėjai (rūpintojai) vaikų teises pažeidinėja, priemonių vaikų teisėms užtikrinti gali imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras (3.163 str.). Pagal LR civilinio kodekso 3.164 straipsnį, vaikas, ma-

⁶⁹ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Vilnius, 2001, p. 189–197.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

nantis, kad tėvai pažeidinėja jo teises, turi teisę savarankiškai kreiptis gynybės į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, o nuo keturiolikos metų – ir į teismą.

Administracinė atsakomybė

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatyta atsakomybė už tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams (181 str.), taip pat analogiška atsakomybė vaiko globėjams ar rūpintojams – už jiems nustatytų pareigų nevykdymą arba vykdymą priešingai vaiko interesams (181(1) str.). Šio kodekso 181(3) straipsnyje numatyta atsakomybė visiems asmenims už vaiko teisių pažeidimus. Remiantis šiuo straipsniu, baudžiami visi, kurie neteisėtai trukdė vaikui naudotis teisėmis ir laisvėmis ar kitaip pažeidė jo teises. Teoriškai ši norma turėtų apimti visus vaiko teisių pažeidimo atvejus, kurių neuždraudžia ir už kuriuos nenumato atsakomybės kiti nacionaliniai teisės aktai.

UŽSIENIO ŠALIŲ PRAKTIKA IR PATIRTIS

Valstybės, kuriose fizinės bausmės visiškai uždraustos, pasirinko labai įvairias strategijas ir žengė skirtingais keliais šiam rezultatui pasiekti.⁷¹ Dauguma jų iš pradžių uždraudė fizinės bausmės viešojoje sferoje (švietimo, bausmių atlikimo įstaigose ir pan.). Uždraudžiant fizinės bausmės naudoti namuose, pirmiausia daugelyje valstybių buvo atsakyta tėvams leisto „tinkamo/protingo baudimo“ teisinės apsaugos. Vėliau numatytos kur kas aiškesnės draudžiamosios nuostatos civiliniuose įstatymuose.

2007 m. pradžioje 19 valstybių (visos – Europoje) visiškai uždraudė fizinės bausmės, įskaitant ir jų naudojimą šeimose (žr. pateikiamą lentelę).⁷²

100 valstybių uždraudė fizinės bausmės mokyklose, o 96 valstybės – fizinį bausmių taikymą bausmių vykdymo sistemoje jauniems teisės pažeidėjams.

⁷¹ *Child Maltreatment Deaths in Rich Nations*. UNICEF, 2003, p. 1; taip pat žr. *Newell P., Hammarberg T. Teisė nebūti mušamam // Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002, p. 101–111.

⁷² Pagal Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>

Fizinių bausmių draudimas Europos valstybėse

Eil. Nr	Šalis	Įstatyminio fizinių bausmių draudimo šeimose įtvirtinimo metai
1.	Švedija	1979
2.	Suomija	1983
3.	Norvegija	1987
4.	Austrija	1989
5.	Kipras	1994
6.	Portugalija*	1994
7.	Italija*	1996
8.	Danija	1997
9.	Latvija	1998
10.	Kroatija	1999
11.	Belgija	2000
12.	Bulgarija	2000
13.	Izraelis	2000
14.	Vokietija	2000
15.	Islandija	2003
16.	Rumunija	2004
17.	Ukraina	2004
18.	Vengrija	2005
19.	Graikija	2006

* Valstybės, kuriose fizinės bausmės šeimoje aukščiausiosios instancijos teismas pripažino neteisėtomis, tačiau tai dar neįtvirtino įstatyme.

Švedija⁷³

Švedija buvo ir yra pirmoji pasaulio valstybė, visiškai uždraudusi fizinės bausmės taikyti vaikams. 1979 m. Tėvystės ir globos kodeksas buvo papildytas tokia nuostata: „*Vaikai turi teisę į globą, apsaugą ir gerą auklėjimą. Su vaikais*

⁷³ Užsienio valstybių patirties apžvalga parengta pagal: Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children. <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>, paskutinį kartą prisijungta 2007 02 21; Community Law Centre, Children's Rights Project http://www.communitylaw-centre.org.za/children/2005art19/vol1_no3_overview.php, paskutinį kartą prisijungta 2007 02 21.

turi būti elgiamasi gerbiant jų asmenybę ir individualybę, jiems negali būti taikomos fizinės bausmės ar kitas žeminantis elgesys.“

Pasiūlymą priimti tokį įstatymą bei jo projektą Švedijos parlamentui pateikė tarpdisciplininė Vaiko teisių komisija, kuriai vadovavo Švedijoje garsus teisėjas. Jis pabrėžė, jog pirminis naujo įstatymo tikslas – aiškiai patvirtinti, kad vaikų mušti neleidžiama. Antra – sukurti pagrindą visuomenei informuoti ir šviesti, pabrėžiant, kokie svarbūs yra tinkamas vaikų auklėjimas ir globa. Ilgalaikis tokio įstatymo tikslas – sumažinti fizinės prievartos prieš vaikus atvejų skaičių. Kartu buvo pasiūlyta ir nuolatinė bendra tėvų švietimo programa.

Šis įstatymas yra Švedijos šeimos (civilinės) teisės sudėtinė dalis. Bet jo tikslas yra nedviprasmiškai pabrėžti, jog Baudžiamajame kodekse numatytas kūno sužalojimas apima fizinės bausmės, nors smulkūs pažeidimai nėra baudžiami, kaip ir už menkus suaugusiųjų kūno sužalojimus nėra persekiojama.

Suomija

Suomijoje fizinių bausmių uždraudimas buvo visapusiškos vaikų įstatymo reformos dalis. 1983 m. Vaiko globos ir teisės dalyvauti įstatymo įžanginėje dalyje dėstomi vaiko priežiūros principai: „*Vaikas turi būti auklėjamas nestokojant supratimo, saugumo ir meilės. Jis neturi būti slopinamas, fiziškai baudžiamas ar kitaip žeminamas. Didėjant jo savarankiškumui, atsakomybei ir brandai, jis turi būti drąsinamas, palaikomas.“*

Ši šeimos teisės reforma išskleidė abejones ir aiškiai pripažino, jog baudžiamieji įstatymai lygiai taip pat taikomi tėvų ar globėjų fizinės prievartos prieš vaikus atvejais.

Šio teisės akto pirmąja dalimi buvo siekiama:

1) įtvirtinti pozityvias vaikų auklėjimo gaires;

2) aiškiai apibrėžti, jog visi vaiko neliečiamumo ir vientisumo (tiek fizinio, tiek dvasinio) pažeidimai, kurie būtų laikomi nusikaltimu, jei būtų padaryti trečiųjų asmenų, yra lygiai taip pat baustini, kai jie padaryti tėvų, siekiančių sudrausminti vaiką. Pagal Baudžiamąjį kodeksą net lengvas vaiko iki 15 metų kūno sužalojimas, padarytas namuose vieno iš tėvų, yra laikomas nusikaltimu;

3) tiesiogiai uždrausti bet kokį žeminantį elgesį su vaiku, net jei tas elgesys nėra laikomas nusikaltimu ir net jeigu jokių kitų teisinių gynybės priemonių tiesiogiai nėra numatyta.

Norvegija

1987 m. sausį įsigaliojo Tėvų ir vaikų įstatymo pakeitimai ir įtvirtinta nuostata: „*Prieš vaikus neturi būti naudojama fizinė prievarta ar elgiamasi taip, jog*

kiltų pavojus jo ar jos fizinei ar protinei sveikatai“. Šie pakeitimai buvo padaryti po oficialaus komiteto, prižiūrinčio vaikų prievartos ir nepriežiūros klausimus, rekomendacijos. Norvegijoje visuomenės apklausa 1983 m. parodė, jog 68 proc. gyventojų buvo prieš fizinių bausmių uždraudimą.

Iki 1972 m. Norvegijos baudžiamajame kodekse galiojo už sužalojimus baudžiamosios nuostatos, priimtose dar 1891 m. ir įtvirtinančios, jog tėvai ir kiti asmenys *in loco parentis* turi teisę naudoti saikingas fizines bausmes, kaip vaikų auklėjimo priemonę. 1972 m. po daugybės prieštaravimų ši nuostata buvo panaikinta. Tai sukėlė daug ginčų visuomenėje dėl tėvų teisės bausti.

Norvegijos parlamente svarstant Tėvų ir vaikų įstatymo pakeitimus, teisingumo ministras teigė, jog nors tėvų fizinės bausmės jau yra uždraustos Baudžiamuoju kodeksu, nauja reforma nėra perteklinė. Didelė dalis gyventojų nesuprato arba nežinojo tokio draudimo, todėl aiškus fizinių bausmių draudimo įtvirtinimas turėjo pasitarnauti ir kaip visuomenės informavimo priemonė. Iki tol buvo nepakankamai aiškios tėvų teisės, o 1972 m. pakeitimai sukėlė dar daugiau neaiškumų. 1987 m. išskleidė abejones: taikant baudžiamuosius įstatymus vaikas turi tokią pat apsaugą nuo fizinių bausmių kaip ir bet kuris kitas asmuo. Vaikų apsaugos nuo „realaus“ skausmo ir „bereikalingo“ žeminimo nuostatos buvo įvertintos kaip nepakankamos.

Austrija

1989 m. kovo 15 d. Austrijos parlamentas nusprendė patvirtinti šeimos įstatymų ir Jaunimo gerovės įstatymo pakeitimus, kuriuose tiesiogiai įtvirtinama, jog vaikų auklėjimas „*naudojant prievartą ar sukeliant fizines ar protines kančias yra neteisėtas*“. Pataisos buvo priimtose vienbalsiai, be prieštaravimų. Austrijos aplinkos, jaunimo ir šeimos reikalų ministras teigė, jog tokios reformos pagrindinis motyvas buvo žinojimas apie neišmatuojamą žalą, kurią patiria vaikai, kurių tėvai nenori ar negeba atsisakyti fizinių bausmių, kaip savo vaikų auklėjimo priemonės. Buvo teigiama, jog nors šalyje dar pasitaiko fizinių bausmių atvejų, tačiau tinkama įstatyminė bazė yra labai svarbi didinti visuomenės žinojimui ir sąmoningumui, taip pat diskutuoti fizinių bausmių bei „auklėjimo kultūros“ klausimais. Įstatymo tikslas – keisti požiūrį ir mažinti fizinių bausmių taikymą. Įstatymas nepadidino bylų tėvams už vaikų mušimą skaičiaus, taip pat nepadaugėjo ir vaikų, paimtų valstybės globon.

Kipras

1994 m. birželį Kipro Atstovų rūmai vienbalsiai priėmė naują Smurto šeimoje prevencijos ir aukų apsaugos įstatymą, kuris uždraudė „vieno šeimos nario prievartos naudojimą prieš kitą šeimos narį“ (147(1) Įstatymas). Šiame įstatyme prievarta reiškia bet kokią neteisėtą veiksmą ar elgesį, kuris fiziškai, seksualiai ar psichologiškai sužaloja bet kurį kitą šeimos narį. Jei toks veiksmas atliekamas vaikui esant, laikoma, kad prievarta naudojama ir prieš patį vaiką, nes jis patiria psichologinę traumą. Tokia veika užtraukia atsakomybę.

Danija

1997 m. gegužę Danijos parlamentas priėmė Tėvų globos ir priežiūros įstatymo pataisą: „Vaikas turi teisę į globą ir apsaugą. Su juo ar ja elgiamasi pagarbiai jo ar jos asmenybei ir jam ar jai negali būti taikomos fizinės bausmės ar kitas žeminantis elgesys.“

1984 m. darytos visuomenės apklausos rodė, jog tik 25 % gyventojų pritarė formaliam tėvų teisės „mušti savo vaikus“ panaikinimui, 68 % buvo prieš tokį uždraudimą. 1986 m. sausio 1 d. įsigaliojo ankstesnis draudimas, pagal kurį „tėvų globa apima tėvų pareigą saugoti vaiką nuo fizinės ar psichologinės žalos bei kito kio žalingo elgesio“. Tačiau buvo abejojama ir įvairiai aiškinama, ar ši nuostata uždraudžia visas fizines bausmes, ar visgi palieka galimybę tėvams naudotis jų tradicine „teise bausti“ savo vaikus bei taikyti bent „švelnias“ fizines bausmes.

1997 m. siūlant naujas pataisas jau buvo pastebėta, kad danų nuomonė apie fizinių bausmių uždraudimą pasikeitė: nauji visuomenės nuomonės tyrimai rodė, jog 57 % apklaustųjų buvo už visų fizinių bausmių uždraudimą.

Danijos įstatymo pataisų iniciatoriai pabrėžė, jog aiškios įstatymų nuostatos yra įrankis darbuotojams, dažnai susiduriantiems su šeimomis, kuriose naudojama prievarta (socialiniams darbuotojams, medikams, policininkams ir pan.). Šie specialistai, pakeitus įstatymą, gali aiškinti šeimoms, jog mušti vaikus yra negerai, taip pat teikti konsultacijas apie vaikų auklėjimą bei prievartos žalą. Pataisų tikslas nebuvo nubausti kuo daugiau tėvų.

Latvija

1998 m. birželio 19 d. Latvijos parlamentas priėmė naują Vaiko teisių apsaugos įstatymą. Jo nuostatomis uždrausta visiems, įskaitant ir šeimą, žiauriai elgtis, kankinti vaikus ir taikyti jiems fizines bausmes. Pasiūlymai pakeisti Bau-

džiamąjį kodeksą, kad jame numatyti kūno sužalojimai apimtų ir minėtas fizinės bausmės, dar tebediskutuojami.

Kroatija

1998 m. birželį Kroatijos parlamentas priėmė Šeimos įstatymo pakeitimus. Jame atsirado nuostatos, labai panašios į Švedijos įstatymo nuostatas, uždraudžiančios fizinės bausmės ir orumo žeminimą. Įstatymas įsigaliojo nuo 1999 m. sausio 1 d.

Belgija

2000 m. į Belgijos konstituciją buvo įtraukta nauja nuostata, užtikrinanti absoliučią vaikų teisę į moralinį, fizinį, psichologinį ir seksualinį vientisumą. Šio Konstitucijos papildymo teisinės pasekmės dar nėra aiškios. Po šio papildymo buvo priimta Belgijos nacionalinės komisijos prieš vaikų seksualinį išnaudojimą rekomendacija, kurioje išdėstyti paramos būdai tėvams, kad vaikams auklėti atsisakytų prievartos.

2000 m. lapkritį Belgijos parlamentas priėmė baudžiamųjų įstatymų pataisas, susijusias su vaikų apsauga. Jomis buvo padidintos bausmės už vaiko sužalojimą, jei tai padarė tėvai ar kiti asmenys, nuo kurių vaikas buvo priklausomas.

Bulgarija

Šioje šalyje fizinės bausmės yra neteisėtos pagal Vaiko apsaugos įstatymą (2000 m.). Jo 11.2 straipsnyje įtvirtinta: *„Kiekvienas vaikas turi teisę būti apsaugotas nuo auklėjimo metodų, kurie žemina jo ar jos orumą, nuo fizinės, psichologinės ir kitų rūšių prievartos ir nuo bet kokios įtakos, kuri yra priešinga jo ar jos interesams“*. Ši nuostata aiškinama kaip uždraudžianti visas fizinės bausmės, įskaitant ir tėvų taikomas vaikams.

Baudžiamasis kodeksas draudžia prievartą, kuri sukelia „sunkų“, „vidutinį“ ar „lengvą“ kūno sužalojimą (128–130 str.), ypač jei auka yra nepilnametis (131 str.). Tačiau baudžiamojo proceso ypatumai „lengvo“ kūno sužalojimo atvejais, įtvirtinti Baudžiamojo proceso kodekse (46 ir 57 str.), lemia tai, jog kol kas nėra suformuota bylų dėl fizinių bausmių praktika.

Vokietija

2000 m. liepos mėn. Bundestagas papildė Vokietijos civilinį kodeksą nauja nuostata: „*Vaikai turi teisę būti auklėjami be prievartos. Fizinės bausmės, psichologiniai sužalojimai ir kitas žeminantis elgesys yra draudžiami*“.⁷⁴

Trys svarbūs šias nuostatas paaiškinantys pastebėjimai:

1) visų pirma nuostata yra suformuluota kaip pozityvi deklaracija, patvirtinanti vaikų teises, o vėliau numatyta šio atviro teiginio natūrali pasekmė – „pliaukštelėjimų“ draudimas;

2) žodis „prievarta“ traktuojama plačiau nei mušimo veiksmas. Ji, pavyzdžiui, apima tokį smurtą kaip stiprus pastūmimas ar patraukimas, ausies sukimas, plaukų tampymas, vaiko surišimas ir pan.;

3) įstatymo nuostata neapsiriboja fizinių bausmių draudimu, bet nustato ir psichologinės ar emocinės žalos bei kitokio žeminančio elgesio draudimą.

Tuo pačiu metu buvo pakeistas ir Vokietijos vaikų globos įstatymas, pagal kurį valdžios institucijos skatinamos ieškoti būdų teikti šeimoms konsultavimo paslaugas konfliktų sprendimo be prievartos klausimais.

Svarstant įstatymą parlamente buvo išreikšta labai nedaug prieštaravimų, nors viešosios nuomonės apklausos tuo metu rodė, kad dauguma gyventojų tokiam draudimui prieštaravo. Vienintelis pareikštas nuogąstavimas buvo dėl tėvų baudžiamojo persekiojimo, tačiau jis prarado prasmę pataisą įtraukus į Civilinį, o ne Baudžiamąjį kodeksą.

1997 m. Vokietijos įstatymai buvo pakeisti siekiant uždrausti „žeminančius drausmės palaikymo metodus, įskaitant fizinę ir psichologinę prievartą“, tačiau tai tiesiogiai neuždraudė visų fizinių bausmių. 1998 m. naujos vyriausybės šeimos reikalų ministras paskelbė, jog išipareigoja visiškai uždrausti fizinės bausmės, ir galiausiai 2000 m. tai buvo įgyvendinta.

Vokietijos parlamentas fizinių bausmių uždraudimu siekė:

- suteikti vaikams tokią pat apsaugą nuo mušimo kaip ir suaugusiesiems;

⁷⁴ Žr. Apie fizinių bausmių auklėjant vaikus draudimo įstatymo įgyvendinimą Vokietijoje žr. *Busmann K. D. Erste Auswirkungen des Gesetzes zur Ächtung der Gewalt in der Erziehung. IKK-Nachrichten. Deutsches Jugendinstitut e. V. 2003, Nr. 1-2, p. 1-4.* Vokietijoje taip pat pastebimas fizinių bausmių vaikams taikymo priimtino mažėjimas. Taip pat žr. *Vaikų teisės.* Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002, p. 101-111.

- pakeisti visuomenės požiūrį pabrėžiant, jog visos prievartos formos prieš vaikus visuomenėje yra nepriimtinos, ir tokiu būdu pralaužti „prievartos ratą“;
- sumažinti prievartos prieš vaikus atvejų skaičių, leidžiant specialistams su didesniu pasitikėjimu nustatyti šeimas, kuriose vaikai rizikuoja patirti prievartą, ir suteikti joms pagalbą prieš įvykstant sunkesniems sužalojimų atvejams.

Veiksniai, įtakingi Vokietijos vyriausybei, jog šios pataisos yra būtinos:

– Vaikų Komisija (susidedanti iš visoms partijoms priklausančių parlamento narių) pateikė išvadą, jog tokios pataisos yra reikalingos;

– patikimos Vokietijos mokslo įstaigos nustatė aiškius ryšius tarp vaikystėje patiriamų fizinių bausmių ir didesnės tikimybės naudoti prievartą bei polinkį į antisocialų elgesį užaugus. Tuo metu Vokietijoje buvo itin susirūpinta didėjančiu jaunimo nusikalstamumu;

– nemažai Europos valstybių tuo metu jau buvo uždraudusios bet kokias fizines bausmes. Tai rodė vis didėjančią Europos valstybių sutarimą, jog bet kokia prievarta prieš vaikus yra nepriimtina. Vokietija rėmėsi Švedijos, Norvegijos, Danijos, Austrijos geros praktikos pavyzdžiais;

– Vokietija yra ratifikavusi JT vaiko teisių konvenciją. Jos 19 straipsnis įtvirtina vaiko teisę būti apsaugotam nuo visų formų fizinės ir psichologinės prievartos;

– Vokietijos Konstitucija vaikams ir suaugusiesiems taikoma vienodai. Konstitucijos straipsniuose įtvirtinta kiekvieno asmens, kaip individo, apsauga bei teisė nepatirti visų formų fizinės prievartos. Todėl situacija, kai vaikams galėjo būti taikomos fizinės bausmės, o suaugusiesiems tokiais atvejais taikoma teisinė apsauga, buvo nepagrįsta.

Islandija

2003 m. kovo mėn. Islandijos vyriausybė parengė naują Vaikų įstatymą, kuris įtvirtino visišką fizinių bausmių vaikams uždraudimą, jų naudojimo namuose neteisėtumą. Įstatymo 28 straipsnyje įtvirtinta: „*Tėvai privalo saugoti savo vaikus nuo bet kokios fizinės ar protinės prievartos ar kito žeminančio elgesio*“. Vyriausybė ir Vaikų ombudsmenas šią nuostatą aiškina kaip tiesioginį draudimą tėvams naudoti fizines bausmes. Šią nuostatą papildė 2002 m. Vaiko apsaugos įstatymo normos, kurios įtvirtino tėvų pareigą „elgtis su savo vaikais rūpestingai ir dėmesingai“ bei „visuomet užtikrinti vaikų gerovę“. Naujas įstatymas įsigaliojo 2003 m. lapkričio 1 d.

Nors tėvai neturi jokių teisinių argumentų, pateisinančių fizines bausmes tačiau įstatyme numatyta teisė naudoti fizinius suvaržymus, kaip išimtinę priemo-

nę, kai asmuo kelia pavojų sau ar kitiems. Fizinių bausmių taikymas gali patekti į Vaiko apsaugos įstatymo (2002 m.) reguliavimo sritį, kuriame numatytas laisvės atėmimas asmenims, „*turintiems savo globoje vaiką ir besielgiantiems su juo fiziškai ar protiškai blogai, naudojantiems prieš jį ar ją seksualinę ar kitokią prievartą, fiziškai ar protiškai jį ar ją apleidžiantiems ir dėl to kylant pavojui vaiko gyvybei ar sveikatai*“ (98 str.), taip pat tiems asmenims, kurie taiko bausmes vaikams, grąsina ar kelia jiems pavojų, galintį padaryti vaikui fizinės ar protinės žalos (99 str.), taip pat laisvės atėmimas arba bauda asmenims, kurie agresyviai, naudodami prievartą, nepadoriai elgiasi su vaiku arba sužeidžia ar įžeidžia jį ar ją (99 str.).

Ukraina

2004 m. Ukrainoje įsigaliojo naujas Šeimos kodeksas, uždraudžiantis visas kūno bausmes. Naujo Kodekso 150 straipsnis detalizuoja tėvų pareigas vaikų atžvilgiu ir uždraudžia fizinės bausmės, taip pat bet kokias kitas žeminančias bausmes ar elgesį.

2001 m. Smurto šeimoje prevencijos įstatymas įtvirtino, jog bet kokia prievarta šeimoje prieš vaiką yra neteisėta.

Rumunija

Naujas Vaiko teisių apsaugos ir paramos įstatymas Rumunijoje uždraudė fizinės bausmės. Įstatymą 2004 m. birželį priėmė abeji Rumunijos parlamento rūmai, jis įsigaliojo 2005 m. sausio 1 d.

28 straipsnyje įtvirtinta:

„1. *Vaikas turi teisę, kad jo asmenybė ir individualybė būtų gerbiama; jis negali būti baudžiamas fizinėmis bausmėmis ar patirti kitoki žeminantį elgesį.*

2. *Vaikui gali būti taikomos tik jo orumą atitinkančios auklėjimo priemonės ir jokiais atvejais nėra leidžiamos fizinės bausmės arba bausmės, susijusios su vaiko fizine ar protine raida ar galinčios paveikti jo emocinę būseną.*“

90 straipsnio nuostata detalizuoja: „*Draudžiama naudoti bet kokias fizinės bausmės arba atimti iš vaiko jos ar jo teises, jei tai gali sukelti pavojų jo gyvybei, fizinei, protinei, dvasinei, moralinei ar socialinei raidai, kūno vientisumui, fizinei ar protinei sveikatai, tiek šeimoje, tiek institucijoje, kuri užtikrina vaiko apsaugą, globą ir ugdymą.*“

Vengrija

Fizinės bausmės namuose buvo uždraustos 2004 m. gruodį Vengrijos parlamentui priėmus Vaikų apsaugos ir globos įgyvendinimo įstatymo (1997 m.) pakeitimus. Jie įsigaliojo 2005 m. sausio 1 d.

Šio įstatymo 6 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta: „*Vaikas turi teisę į orumo apsaugą, būti apsaugotas nuo prievartos – fizinio, seksualinio, psichologinio smurto, nesėkmingos globos ir bet kokios informacijos jam padarytos žalos. Vaikas negali būti kankinamas, patirti fizinių bausmių ar bet kokio žiaurumo, nežmoniškų ar žeminančių bausmių ar elgesio*“.

Graikija

2006 m. spalio 19 d. Graikijos parlamentas priėmė Kovos prieš smurtą šeimoje įstatymą, pagal kurį fizinių bausmių taikymas vaikams šeimoje yra draudžiamas. Naujo įstatymo 4 str. numatyta: „*Fizinė prievarta prieš vaikus, naudojama kaip auklėjamoji priemonė, sukelia Civilinio kodekso 1532 str. numatytas pasekmes*“.

Civilinio kodekso 1532 str. numato įvairias piktnaudžiavimo tėvų valdžia teisines pasekmes, iš kurių sunkiausia – tėvų valdžios atėmimas, skiriamas teismo. Įstatymo projekto aiškinamajame rašte pabrėžiama, jog „*fizinės bausmės nėra leistinos auklėjimo priemonės pagal Civilinio kodekso 1518 str.*“ Civilinio kodekso 1518 str. įtvirtina tėvų teisę naudoti „pataisymo priemonės“, jei jos yra būtinos pedagoginiu požiūriu ir nepažeidžia vaiko orumo.

Aukščiau aptartos valstybės „nemušimo“ nuostatas įtvirtino civiliniuose arba konkrečiai vaiko teisių apsaugai skirtuose nacionaliniuose įstatymuose. Kitose valstybėse, pavyzdžiui, Italijoje, Portugalijoje, Izraelyje, fizinės bausmės privačioje erdvėje (namuose, šeimose) buvo uždraustos teismų sprendimais, nagrinėjant konkrečias tėvų prievartos prieš vaikus bylas. Ne visose iš jų šie aukščiausiosios instancijos teismų sprendimai vėliau įtvirtinti įstatymuose (Italijoje ir Portugalijoje kol kas tai nėra padaryta).

Izraelis

2000 m. sausį Izraelio Aukščiausiasis teismas uždraudė visas tėvų vaikams taikomas kūno bausmes. Sprendimas buvo priimtas byloje *Natalie Bako prieš valstybę*. Šioje byloje motina buvo nuteista už prievartą prieš savo nepilnametį vaiką ir jo sužalojimą. Ji kreipėsi į Aukščiausiąjį teismą ginčydama ankstesnius nuosprendžius ir motyvuodama, jog ji vaiko atžvilgiu naudojo priimtina auklėjamąją priemonę – „tinkamą/protingą baudimą“. Teismas nusprendė, jog jos motyvai, esą veiksmai buvo atlikti siekiant vaikui gero, prieštarauja fundamentalioms visuomenės vertybėms: pagarbai žmogiškajam orumui, kūno vientisumui. Teismas tai pat konstatavo, jog „*fizinės bausmės pažeidžia vaiko kūną, jaus-*

mus, orumą ir tinkamą raidą. Tokios bausmės nutolina mus nuo mūsų tikslo – visuomenės be smurto. Mūsų visuomenėje nuo šiol tėvams yra draudžiama kaip ugdymo priemonę naudoti fizines bausmes ar metodus, kurie žemina vaiką⁷⁵.

Tais pačiais metais Knesetas įstatymu panaikino nusistovėjusią „tinkamo/protingo baudimo“ nuostatą.

Italija

Italijoje 1996 m. Aukščiausiasis teismas Romoje paskelbė, jog fizinės bausmės yra neteisėtos, tačiau tai dar nėra aiškiai ir vienprasmiskai įtvirtinta įstatymų leidyboje.

Byloje tėvas buvo kaltinamas dažnu prievartos naudojimu prieš savo dešimtmetę dukrą. Tėvas gindamasis išdėstė, jog jis negali būti pripažintas kaltu dėl blogo elgesio su savo dukra, nes jis tenorėjo pataisyti savo vaiko elgesį. Teismas atmetė tokią gynybą ir pabrėžė, jog, remiantis Italijos konstitucija, įstatymais bei tarptautine teise, tėvams draudžiama naudoti prievartą auginant savo vaikus. Pagrindinės tokio sprendimo priežastys:

1) Italijos teisinė sistema didžiausią svarbą teikia asmens orumo apsaugai. Sąvoka „asmuo“ apima ir vaikus, kurie turi lygiai tokias pačias teises ir nebėra objektai, tėvų privalomi apsaugoti, arba tėvų nuosavybės objektai;

2) auklėjimo tikslas – harmoninga vaiko asmenybės raida – negali būti pasiekta prievartinėmis priemonėmis, kurios prieštarauja šiam tikslui.⁷⁶

Prievartos naudojimas auklėjimo tikslais buvo pripažintas neteisėtu. Teismo manymu, pats terminas „vaiko pataisymas“, „vaiko elgesio pataisymas“ reiškia požiūrį į vaiko auklėjimą, kuris yra kultūriniu atžvilgiu anachroniškas, o istoriniu – pasenęs. Jis turėtų būti pakeistas, atsisakant bet kokio hierarchijos ar autoritarizmo atspalvio. „Pataisymo“ terminas turi būti suprantamas kaip auklėjimo sinonimas, apibūdinamas atsakingu socialiniu įsipareigojimu tarp auklėtojo ir mokinio.

Portugalija

Portugalijoje Civiliniame kodekse vaikų ir tėvų santykiai yra apibrėžti paklusnumo ir „tėvų valdžios“ terminais (1878 str.). Jais remiantis, tėvai turi vadovauti vaikų auklėjimui, yra už tai atsakingi. 1994 m. Aukščiausiasis teismas priėmė

⁷⁵ Community Law Centre, Children's Rights Project. http://www.communitylawcentre.org.za/children/2005art19/vol1_no3_overview.php, paskutinį kartą prisijungta 2007 02 21.

⁷⁶ Community Law Centre, Children's Rights Project. http://www.communitylawcentre.org.za/children/2005art19/vol1_no3_overview.php, paskutinį kartą prisijungta 2007 02 21.

sprendimą, kuriame išaiškino, jog šis straipsnis nesuteikia tėvams teisės auginti vaikus naudojant fizinę agresiją. Šis sprendimas dar nėra įtvirtintas įstatymuose.⁷⁷

SIŪLOMI LIETUVOS TEISĖS AKTŲ PAKEITIMAI⁷⁸

Atsižvelgiant į tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus, kylančius ratifikavus JT vaiko teisių konvenciją, kitas tarptautines rekomendacijas, įvertinus užsienio valstybių patirtį bei šia tema diskusijas ir bandymus problemą spręsti Lietuvoje, manytume, jog yra būtina ir mūsų šalies įstatymuose įtvirtinti aiškų ir tiesioginių fizinių bausmių bei kitokio žeminančio elgesio vaikų atžvilgiu draudimą.

Išanalizavę Lietuvos teisės aktus, taip pat užsienio šalių patirtį, manytume, jog nėra tikslinga ir būtina rengti atskirą įstatymą (formos prasme) fizinių bausmių ir kitokio žeminančio elgesio su vaikais draudimui įtvirtinti.⁷⁹ Lietuvoje teisinius santykius šeimoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (III knyga „Šeimos teisė“), jis (XI skyriaus antrame skirsnyje 3.161–3.164 straipsniuose) kartu su Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu⁸⁰ įtvirtina ir vaiko teises, tėvų, globėjų, rūpintojų teises ir pareigas. Galimi keli teisinio reglamentavimo variantai, jie visi šiame straipsnyje bus suformuluojami, o galutinė išvada turėtų būti platesnių diskusijų rezultatas.

Viena iš galimybių būtų papildyti LR civilinio kodekso 3.161 straipsnį 4 dalimi:⁸¹

⁷⁷ Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children. <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>

⁷⁸ Už pastabas ir pasiūlymus šiam straipsnio skirsniui esame nuoširdžiai dėkingi ilgamečiam Teisės instituto direktoriui, teisininkui *Antanui Dapšiui*.

⁷⁹ Nebent svarstytinas (visų formų) smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos įstatymo projekto rengimas. Tačiau jį tikslinga būtų derinti su Nacionaline smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos 2005–2007 metų programa, joje numatytomis priemonėmis.

⁸⁰ Pažymėtina, jog netrukus turėtų būti parengta nauja šio įstatymo redakcija. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto parengimas numatytas Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintame Vaiko gerovės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano 1.1. p. (numatytas parengti dar 2006 metais, atsakingi vykdytojai: Socialinės apsaugos ir darbo, Teisingumo, Švietimo ir mokslo, Sveikatos apsaugos, Vidaus reikalų ministerijos).

⁸¹ Svarstėme ir LR CK 3.155 straipsnio papildymo variantą, tačiau toks reglamentavimas, atrodo, per siauras, ši nuostata būtų siejama tik su tėvų valdžia ir galėtų kilti klausimų dėl jos taikymo globos (rūpybos) ir kituose teisiniuose santykiuose.

„4. Vaikai turi teisę būti auklėjami be smurto ir gerbiant jų orumą. Vaikų fizinis baudimas ar kitoks juos žeminantis elgesys draudžiamas.“

Pažymėtina, jog Civilinio kodekso 3.161 straipsnis aptaria vaiko teises. Alternatyvus variantas būtų minėto straipsnio 3 dalį po žodžio „būti“ papildyti žodžiu „dorai“ ir šio straipsnio nepildyti 4 dalimi arba palikti tik pirmą siūlomą naujos dalies sakinį. Fizinių bausmių draudimas galėtų būti formuluojamas ir (tik) kaip pareiga tėvams, rūpintojams, globėjams. Būtų galima papildyti CK 3.159 straipsnio 3 dalį arba šį straipsnį papildyti nauja 4 dalimi, pvz., „Draudžiama žiauriai elgtis su vaiku, taikyti jam smurtinio pobūdžio nuobaudas ar kitaip žeminti jo orumą“ arba, pasinaudojant Konstitucijos 21 straipsnio formuluoote, „Draudžiama vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai elgtis su vaiku, taip pat taikyti jam tokias nuobaudas“, arba pasirinkti teiginio formą, pvz., „Vaiko fizinis baudimas ar kitoks jį žeminantis elgesys draudžiamas“ arba „Vaiko fizinis baudimas ar kitoks vaiką žeminantis smurtinis elgesys draudžiamas“, arba „Tėvų valdžia negali būti vykdoma naudojant fizinį ar psichinį smurtą prieš vaiką ar kitaip žeminant jo orumą“, arba „Tėvų valdžia turi būti vykdoma be smurto ir gerbiant vaiko orumą“ ir pan. Būtų tikslinga CK 3.159 straipsnį po žodžio „nepanaudojimą“ papildyti žodžiais „arba netinkamą panaudojimą ir (arba) piktnaudžiavimą tėvų valdžia“.

Naujasis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (priimtas 2000 m. liepos 18 d., įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d.) buvo keistas tik keturis kartus – 2004 m. balandžio 27 d. (pakeista 17 straipsnių) ir tų pačių metų lapkričio 11 d. (dėl vaikų iki 24 metų išlaikymo papildytas 3.194 str.), 2006 m. birželio 22 d. (dėl simbolinių dovanų valstybės tarnautojams panaikintas 6.470 str.), 2006 m. spalio 31 d. (dėl savavališkų statybų pakeistas 4.103 straipsnis). Teisinio reglamentavimo stabilumo sumetimais CK keičiamas retai ir tik esant didelei būtinybei. Vis dėlto, atsižvelgiant į siūlomos nuostatos svarbą bei tarptautines rekomendacijas, manytume, kad būtų tikslinga tokią nuostatą įtvirtinti būtent Civiliniame kodekse.

Šios nuostatos pagrindiniai tikslai:

- 1) aiškiai ir tiesiogiai uždrausti fizinių bausmių taikymą prieš vaikus, net ir juos auklėjant;
- 2) įtvirtinti pozityvaus vaikų auklėjimo (be prievartos) gaires bei skatinti tokių priemonių taikymą;
- 3) didinti visuomenės sąmoningumą bei pakeisti požiūrį į fizinių bausmių taikymą vaikams bei auklėjimo kultūrą;

4) sumažinti fizinės prievartos prieš vaikus atvejų, ypač šeimoje, skaičių.

Įvertinus tai, jog galiojančiuose teisės aktuose nėra tiesioginio ir aiškaus draudimo taikyti bausmes mokyklose, siūlytume LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 34 straipsnį papildyti 3 dalimi:

„3. Vaikas turi teisę būti mokomas be smurto ir gerbiant jo orumą. Vaiko fizinis baudimas ar kitoks jį žeminantis elgesys draudžiamas.“

ORGANIZACINĖS PRIEMONĖS

Valstybės, kuriose buvo priimti „nemušimo“ įstatymai, kartu su teisinėmis priemonėmis ėmėsi ir organizacinių, socialinių bei kitokių priemonių komplekso, siekdamos paskleisti visuomenėje priimtų nuostatų skelbiamą idėją. Jų patirtis parodė, jog, siekiant pakeisti visuomenės požiūrį, vien priimti įstatymą nepakanka, būtina planuoti ir sistemingai taikyti kitas priemones.

Švedija. Teisingumo ministerija organizavo didžiulę visuomenės informavimo kampaniją. Lankstinukuose, išdalytuose kiekvieniems namams, kuriuose augo vaikai, buvo parašyta, jog *„įstatymas dabar draudžia taikyti vaikų atžvilgiu visų formų fizinės bausmės, įskaitant pliaukštelėjimus ir pan., tačiau net nereikia sakyti, jog jūs ir toliau galite pagriebti savo vaiką nuo karštos viryklės ar atidaryto lango, kai jam kyla pavojus susižaloti“*.

Vokietija. Federalinė vyriausybė ir NVO bendradarbiavo rengdamos visuomenės informavimo kampaniją apie įstatymo reformą bei skatinimą tėvams auginti savo vaikus be prievartos. Kampanijos tikslas, buvo ne viešai sukritikuoti tėvus, bet informuoti bei šviesti juos, kaip galima auginti vaikus su priderama pagarba ir rūpesčiu. Kampaniją sudarė dvi dalys. Pirmą dalį: lankstinukai, plakatai, pranešimai ir socialinė reklama per televiziją. Kita dalis – atskiri projektai ir bendruomenių iniciatyvos auginantems vaikus tėvams palaikyti visoje Vokietijoje. Įžymūs žmonės, įskaitant federalinę šeimos, pagyvenusių žmonių, moterų ir jaunimo ministrą, buvo paskirti šios kampanijos ambasadoriais, propaguojančiais vaikų auklėjimo be prievartos idėją.

Vienas iš šūkių, kuris skelbtas visą įstatymo pakeitimo procesą, buvo „Padėk, o ne bausk.“ Tuo pabrėžta, jog pagrindinė pakeitimų intencija yra keisti visuomenės nuomonę ir pasiūlyti šeimoms būdus, kaip spręsti konfliktus, nenaudoti jėgos nė prievartos.

Tuo tikslu priėmus įstatymą iškart buvo pradėta visuomenės švietimo kampanija, pavadinta „Daugiau pagarbos vaikams“. Ją finansavo federacinė vyriausybė, bet įgyvendinta ji buvo pasitelkus federalinės ir vietinių valdžios instituci-

jų bei nevyriausybinų organizacijų pajėgas. Konkreti kampanijos išraiška buvo įvairi, priklausomai nuo vietovės, bet panaudota daug įvairių metodų šiai žiniaai skleisti visoje valstybėje: nuolatinės transliacijos nacionalinėje televizijoje, lankstinukų ir kitos mokomosios literatūros tėvams paruošimas, platinimas, vieši renginiai ir teminiai seminarai, struktūruotų kursų, kaip tėvų švietimo programos sudėtinės dalies, pristatymas ir t. t.

Nuolatinė atsakomybė už ilgalaikį įstatymo įgyvendinimą buvo perduota nacionalinės ir vietinės valdžios institucijoms (tuo pačiu įstatymo pakeitimu).

Suomija. Čia taip pat nebuvo apsiribota įstatymo pakeitimu. Vykdyta plati visuomenės informavimo kampanija. Teisingumo ministerija, Nacionalinė socialinių reikalų taryba, Centrinė vaiko gerovės sąjunga, nevyriausybinių organizacijų ir kitos sveikatos apsaugos, socialinės gerovės įstaigos platino įvairius lankstinukus (pvz.: „Kas yra geras auklėjimas?“, „Kai negali susitvarkyti, ieškok pagalbos: nemušk savo vaiko“ ir pan.). Taip pat buvo rodomi trumpi pranešimai per televiziją pačiu žiūrimiausiu laiku, prieš pagrindines vakaro žinių laidas (pvz.: „Ar jūs mušate savo vaiką?“, „Pakalbėkite su vaiku. Išspręskite savo nesutarimus diskusijomis“ ir t. t.).

Danija. Po įstatymų reformos buvo surengta daug viešų diskusijų, aptarimų, konsultacijų, taip pat Nacionalinės vaikų tarybos ir Danijos „Gelbėkit vaikus“ organizuota kampanija.

Kanada. Nors šalyje dar nepriimtas „nemušimo“ įstatymas, tačiau yra plačiai apie jį diskutuojama bei svarstomos priemonės, kurių reikėtų imtis norint keisti visuomenės požiūrį į fizinių bausmių taikymą vaikams. Kanadoje siekiama plėtoti visuomenės švietimo strategijas siekiant informuoti Kanados gyventojus apie fizinių bausmių keliamas grėsmes:⁸²

1. Aiški ir nedviprasmiška žinia turi nuolat pasiekti tėvus bei globėjus nacionaliniu ir vietiniu lygmeniu, jog vaikų žalojimas nėra priimtinas metodas jų elgesiui valdyti.

2. Turi būti parengta ir visuotinai siūloma tėvystės mokymo programa, pagal kurią suteikiamos žinios apie veiksmingą „atsaką“ į vaiko elgesį, jo raidos etapus, vaikų-tėvų konfliktus ir pan. Nacionalinės, regioninės ir vietos valdžios institucijos dalijasi atsakomybę už tokių programų visoje šalyje organizavimą bei finansavimą.

⁸² Joint Statement on Physical Punishment of Children and Youth. Coalition on the Physical Punishment of Children and Youth. 2003. http://www.bcifi.org/hottopics/position/Joint_Statement_Corporal_Punishment.pdf

3. Tikslinės prevencijos strategijos turi būti įgyvendintos tėvams ir besiruošiantiems tapti tėvais, globėjais ar įvaikintojais, taip pat naujiems Kanados gyventojams. Informavimas apie fizines bausmes ir veiksmingą auklėjimą turi būti auklių, vaikų ir jaunimo darbuotojų, pedagogų rengimo programos dalis.

Lietuvoje priimant „nemušimo“ įstatyminę nuostatą yra svarbu apgalvoti ir parengti veiksmų planą siekiant uždrausti fizines bausmes visomis, ne tik teisinėmis priemonėmis. Veiksmų plane turėtų būti numatyta:

- 1) kuo platesnė visuomenės informavimo kampanija;
- 2) tėvų ir šeimų konsultavimo bei švietimo apie auklėjimo be prievartos priemonės ir metodų programų parengimas ir taikymas;
- 3) valstybinių, vietos savivaldos institucijų bei nevyriausybinių organizacijų įtraukimas į įvairių priemonių įgyvendinimą bei atsakomybės pasidalijimas;
- 4) išsamus tyrimas fizinių bausmių taikymo priežastims, pobūdžiui, paplitimui įvertinti;
- 5) valstybės naudotų priemonių siekiant sumažinti ir panaikinti fizines bausmes poveikio vertinimas;
- 6) kitos veiksmingos priemonės, kurias galėtų siūlyti suinteresuotos valstybinės institucijos ir nevyriausybines organizacijos, privatūs asmenys.

LAUKIAMY POKYČIAI IR REZULTATAI

Įvairūs tyrimai kol kas neleidžia tiksliai atsakyti į klausimą, ar įstatyminis bet kokio smurto prieš vaikus jų artimiausioje aplinkoje uždraudimas gali sumažinti fizinių bausmių šeimose skaičių, tačiau manytina, kad tokio įstatymo priėmimas turės įtakos visuomenės nuomonei.⁸³

Pavyzdžiui, Švedijoje, kaip jau buvo minėta, vaikų drausminimą smurtu draudžiantis įstatymas buvo priimtas dar 1979 m. ir ilgainiui pastebėti tokie rezultatai:⁸⁴

- po 20 m. atliktas tyrimas parodė, kad fizinių bausmių vaikams taikymas šeimose sumažėjo nuo 50 % (1980 m.) iki 10 % (1999 m.);
- pasikeitė viešoji nuomonė. Ankstesniojoje švedų kartoje 55 % gyventojų fizines bausmes laikė leistinomis, šiuo metu tokių tėrą 10 % ir tik 6 % jaunesnių nei 35 m. gyventojų amžiaus grupėje;

⁸³ *Kietytė L. Vaikų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005, p. 206.*

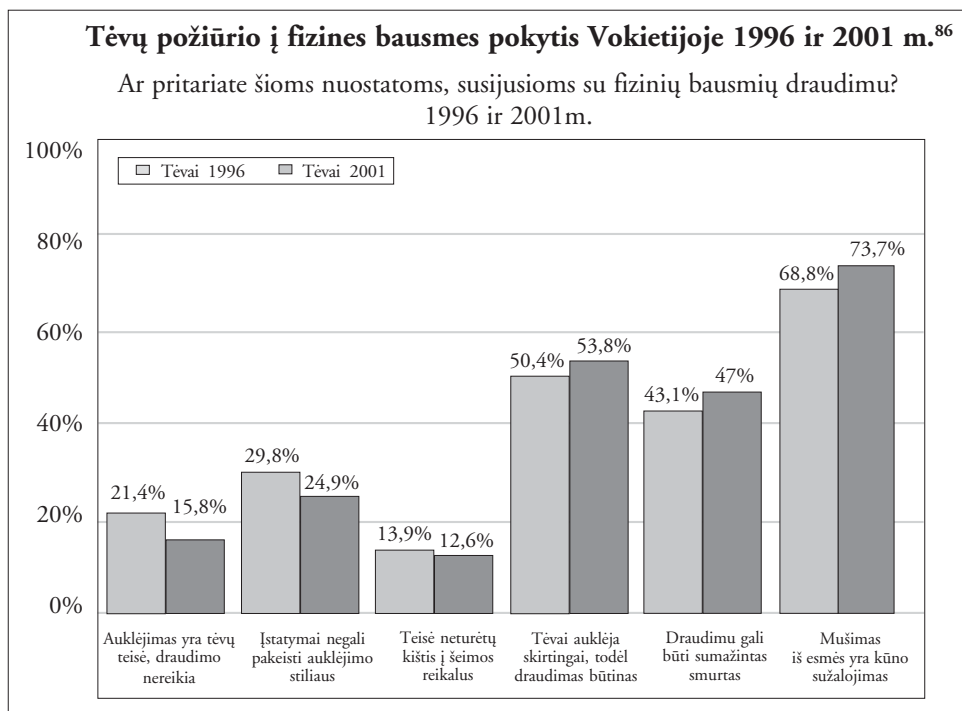
⁸⁴ Juos lėmė, žinoma, ne vien teisės normų pakeitimas, bet ir daugelis kitų socialinių, kultūrinių ir ekonominių veiksnių.

- padaugėjo registruotų smurto atvejų; tai susiję su didesniu dėmesingumu smurto apraiškoms;

- smurto atvejų mokykloje ir kitose jaunimo įstaigose nesumažėjo.

Įstatymo kritikų argumentai, kad švedų jaunimas praras bet kokią discipliną nepasitvirtino. Elgesio problemų pobūdis ir jų sunkumas šioje srityje yra kur kas mažesni nei daugumoje kitų industrinių valstybių.⁸⁵

Vokietijoje 2000 m. lapkričio mėnesį priėmus fizinių bausmių taikymą draudžiančias įstatymines nuostatas, po vienerių metų buvo nuspręsta socialiniais tyrimais patikrinti, kaip pasikeitė suaugusiųjų ir vaikų nuomonė. Visoje šalyje buvo atlikti reprezentatyvūs standartizuoti pokalbiai su 3000 tėvų (2001 m. spalio mėn.) ir 2000 vaikų (2002 m. kovo mėn.), šios apklausos duomenys palyginti su analogiškais studijomis, atliktomis 1994 ir 1996 metais. Kai kurie apklausos rezultatai pavaizduoti grafike.

2 pav.

⁸⁵ Todesfälle bei Kindern durch Misshandlungen und Vernachlässigung in den Industrieländern. Zusammenfassung der internationalen Vergleichstudie „Child Maltreatment Deaths in Rich Nations“. UNICEF-Innocenti Report Card Nr. 5, Florenz, August, 2003, p. 9–10.

Buvo padaryta išvada, kad nepakantumas fiziniams bausmėms visuomenėje padidėjo, kaip ir sąmoningumas šeimose. Daugiau kaip 30 % apklaustųjų žinojo apie įvykusių šios srities teisinę reformą, daugiau tėvų, kurie kartais tebebausdavo savo vaikus fizinėmis bausmėmis, laikė jų netaikymą auklėjimo idealu (stengėsi jų netaikyti), dažniau kalbėdavosi apie tai su savo vaikais ir pan.⁸⁷ Žinoma, šie pokyčiai nebūtinai buvo įstatyminių normų pakeitimo rezultatas, tačiau tendencijos rodo, kad keitimai buvo padaryti laiku.

Tikėtina, jog panašios tendencijos turėtų būti pastebimos ir Lietuvoje.

APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Trumpai reziumuojant šiame tyrime išdėstytas mintis, galima pateikti pagrindines išvadas:

1. Smurtas prieš vaikus, įskaitant fizinių bausmių taikymą, sukelia daug žalingų trumpalaikių ir ilgalaikių pasekmių, jis nemoko deramo elgesio ir iš esmės yra kenksmingas.

2. Maždaug 2/3 vaikų Lietuvoje patiria sunkesnę ar lengvesnę psichinę ir fizinę artimųjų prievartą. Lietuva šiuo požiūriu bemaž nesiskiria nuo Europos šalių vidurkio. Pažymėtina, jog tėvų smurtiniam elgesiui tik menką įtaką daro vaikų elgesys, t. y. tėvai fizinės bausmės vaikams taiko už labai įvairius prasižengimus, dažnai jų taikymą lemia susidariusi situacija ir tėvų būseną (savijautą), o ne pačių vaikų poelgiai.

3. Įvairūs tyrimai rodo, jog didžioji suaugusių Lietuvos gyventojų dalis mano, jog fizinės bausmės nepadedą tapti geresniu žmogumi, nelaiiko jų būtina auklėjimo priemone, taip pat pritaria siekiui jas uždrausti.

4. Fizinių bausmių (mušimo) draudimo klausimas Lietuvoje aktyviai keliamas jau gerą dešimtmetį, yra išleista nemažai šios tematikos leidinių, atlikta tyrimų, atspausdinta straipsnių. Išskirtinį dėmesį šiai problemai, ypatingai pastaraisiais metais, skyrė ir žiniasklaida.

5. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija ir Europos Tarybos rekomendacijos siūlo valstybėms vienareikšmiškai uždrausti fizinės bausmės. Jungtinių

⁸⁶ Pagal *Bussmann K. D.* Erste Auswirkungen des Gesetzes zur Ächtung der Gewalt in der Erziehung. IKK-Nachrichten. Deutsches Jugendinstitut e. V., Nr. 1-2, 2003.

⁸⁷ Pagal *Bussmann K. D.* Erste Auswirkungen des Gesetzes zur Ächtung der Gewalt in der Erziehung. IKK-Nachrichten. Deutsches Jugendinstitut e. V., Nr. 1-2, 2003.

Tautų vaiko teisių komitetas savo išvadose paragino Lietuvą įstatyminiu lygmeniu uždrausti fizinių bausmių vaikams taikymą. Teisė būti auklėjamam be smurto yra neatimama vaiko teisė. Pažymėtina, jog tarptautinės rekomendacijos (netgi primygtinai) nurodo, kad fizinių bausmių taikymo draudimo pažeidimai nebūtinai turi būti siejami su kriminalinėmis bausmėmis – toks „užbur-tas smurto ratas“ gali toliau reprodukuoti smurtą.

6. Beveik pusė Europos Tarybos šalių tokį draudimą yra numačiusios savo įstatymuose arba jį suformavo teismų praktika. Šalys pasirenka labai įvairius tokio draudimo įtvirtinimo būdus.

7. Išanalizavę pagrindines teises nuostatas Lietuvoje, siūlome atitinkamai papildyti Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos įstatymą.

8. Akivaizdu, jog vien teisės normų pakeitimas savaime visuomenėje nieko nepakeis. Tam, kad jis būtų veiksmingas, numatytinos ir įgyvendintinos atitin-kamos organizacinės priemonės.

9. Kitų šalių praktika ir patirtis rodo, kad įstatyminis fizinių bausmių taiky-mo vaikams draudimas, sutapęs su palankiomis visuomenės raidos tendencijojomis, duoda gerų rezultatų ir žmonių pakantumas smurtui bei prievartai mažėja.

LITERATŪRA

1. *Aidukas M.* Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžia-moji justicija. Standartai ir normos. // Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
2. *Alksninis G., Gudavičiūtė D.* Lietuva – jaunų mušeikų ir skriaudikų šalis // Lietuvos rytas, 2001, Nr. 181.
3. Apklausa: nemažai Lietuvos vaikų patiria emocinį ir fizinį smurtą // BNS/Delfi, 2005 06 15.
4. *Auryla V.* Žiaurumas lietuvių literatūroje ir vaikas. Konferencijos „Atrask vaiko teises“, vykusios 1998 m. gruodžio 10–12 d. Vilniuje, medžiaga. Vilnius, 1999.
5. „Ar teisis stipresnis?“. Smurto prieš vaikus apžvalga Lietuvoje. Vilnius, 1999.
6. *Babkauskienė I.* Ar iš tiesų Lietuvos vaikai agresyviausi? // Respublika, 2001 08 13.
7. *Baibokaitė A., Žiliukaitė R.* Vaikų apsauga nuo juos žalojančio tėvų elgesio // Lietuvos šeima, Vilnius, 1994–1995.
8. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Vilnius, 2001.
9. *Beresnevičius G.* Vaikmušiai kaip popkultūros stabas // Atgimimas/Delfi, 2002 10 03.
10. *Bląžys V.* Prievarta prieš vaikus // Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001.

11. *Bussmann K. D.* Erste Auswirkungen des Gesetzes zur Ächtung der Gewalt in der Erziehung. IKK-Nachrichten. Deutsches Jugendinstitut e. V. 2003, Nr. 1-2.
12. Child Maltreatment Deaths in Rich Nations. UNICEF, 2003.
13. Community Law Centre, Children's Rights Project
http://www.communitylawcentre.org.za/children/2005art19/vol1_no3_overview.php.
14. *Dabkevičiūtė L.* Smurto prieš vaikus tematika dienraštyje „Lietuvos rytas“ (2002 m.) // Sociologija. Mintis ir veiksmai, 2003, Nr. 2, p. 95–102.
15. *Dapšys A., Sakalauskas G.* Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai. Vilnius, 2005.
16. Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvadų įgyvendinant JT vaiko teisių konvenciją Lietuvoje. Paskelbta 2007 02 13, žr. <http://www.socmin.lt/index.php?-566603514>
17. *Drakšas R.* Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai. Vilnius, 2005.
18. *Dünkel F., Geng B.* Jugendgewalt und Kriminalprävention. Empirische Befunde zu Gewaltverfahrungen von Jugendlichen in Greifswald und Usedom/Vorpommern und ihre Auswirkungen für die kommunale Kriminalprävention. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach, 2003.
19. *Dünkel F., Hagemann O., Kestermann C., Morgenstern Ch.* Kriminalität, Strafrechts- und Strafvollzugsentwicklung im Osteseraum: kriminologische und strafrechtliche Aspekte des Sanktionenrechts und der Sanktionspraxis vor dem Hintergrund gesellschaftlicher Wandlungsprozesse. Forschungsprojekt „Mare Balticum“. Zwischenbericht. Greifswald, 2003.
20. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987 (su vėlesniais pakeitimais).
21. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas. *A. prieš Didžiąją Britaniją* byla. 1998 m. rugsėjo 23 d.
<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/viewhbk.asp?action=open&table=1132746FF1FE2A468ACBCBD1763D4D8149&key=813&sessionId=6996438&skin=hudoc-en&attachment=true>
22. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas. *Costello-Roberts prieš Didžiąją Britaniją* byla. 1993 m. vasario 23 d.
<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/portal.asp?sessionId=6996438&skin=hudoc-en&action=request>
23. *Gilligan J.* Smurto prevencija. Vilnius, 2002.
24. Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children.
<http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>.
25. *Gradaitė S.* Beržinė košė vaikams nesveika // DELFI, 2006 06 19.
26. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. UNICEF, 1998.
27. *Jackevičius M.* Kas apsaugos nuo smurto šeimoje? // DELFI, 2006 06 20.
28. *Janušonienė D.* Tėvai terorizuoja vaikus // Veidas, 1999 02 11.

29. *Jazukevičiūtė D.* Tautai „važiuoja stogas“ // Veidas, 2005 05 05.
30. *Jazukevičiūtė D., Samuolytė V.* Mylimi ir nemylimi // Veidas, 2001 08 02.
31. Joint Statement on Physical Punishment of Children and Youth. Coalition on the Physical Punishment of Children and Youth. 2003.
http://www.bcifv.org/hottopics/position/Joint_Statement_Corporal_Punishment.pdf
32. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės, 1990 m.).
33. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės, 1990 m.).
34. Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės, 1985 m.).
35. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos specialiosios sesijos vaikų klausimais veiksmų planas, 2002.
36. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos antrosios ataskaitos. 27 January 2006, CRC/C/LTU/CO/2 Unedited Version, Concluding observations on second report, paras 8, 9, 37 and 38 (a, b and c)), žr.: <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>.
37. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos įžanginės ataskaitos. CRC/C/15/Add. 146. 2001 01 26.
38. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989 11 20. Ratifikuota nuo 1995 07 03 // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
39. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 142 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 24-739.
40. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. Patikros lapai. UNICEF.
41. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. UNICEF. 2002.
42. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita. 2000 m. (www.socmin.lt).
43. *Kamarauskienė D., Štuparys G.* Tėvų įniršio aukos – bejėgiai vaikai // Lietuvos rytas, 2002, Nr. 213.
44. *Kemerienė S.* Spirk ir bus atidaryta? // Atgimimas, 2006, Nr. 47, p. 3.
45. *Kietytė L.* Vaikų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005.
46. *Kurienė A.* Smurtas prieš vaikus – smurtas prieš visą visuomenę // Bernardinai.lt, 2006 05 29.
47. *Lahayne H.* Ar fizinė baismė yra smurtas? // 2006 02 06, Lietuvos krikščionių studentų bendrijos internetinis puslapis www.lksb.lt
48. *Leliūgienė I.* Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas, 1997.
49. Lietuvoje vis dažniau smurtaujama prieš vaikus, teigia prokuratūra // Bernardinai.lt, 2007 02 23.

50. Lietuvos jaunimo portretas 1997. Sociologinis tyrimas // Vilnius: VJRT/VU sociologijos laboratorija, 1997.
51. Lietuvos moksleiviai išsiskiria polinkiu į smurtą // BNS, 2006 01 24.
52. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1 (su vėlesniais pakeitimais).
53. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais).
54. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais).
55. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 (su vėlesniais pakeitimais).
56. Lietuvos Respublikos nevyriausybinių organizacijų komentaras Lietuvos Respublikos ataskaitai „Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje (1999)“. Vilnius, 2000.
57. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853 (su vėlesniais pakeitimais).
58. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita 2003 m. (žr. <http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/ataskaita2003.doc>).
59. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807 (su vėlesniais pakeitimais).
60. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl nacionalinės programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000 01 11 Nr. 29) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 5-144.
61. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programos patvirtinimo (2005 05 04, Nr. 491) // Valstybės žinios, 2005, Nr. 58-2021.
62. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 m. plano patvirtinimo (2005 02 17, Nr. 184) // Valstybės žinios, 2005, Nr. 25-802.
63. „Mano nuomone...“. „Gelbėkit vaikus“. 2003, Vilnius.
64. *Martin L. R.* Gewalt in der Schule und Erziehung. Bad Heilbrunn, 1999.
65. Mokinių patiriamo ir naudojamo smurto tyrimas: mokinių apklausa 2002 (Tarpautinis projektas „Mare Balticum“). Baigiamoji ataskaita. Vilnius: Teisės institutas, 2003.
66. Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai. Vilnius, 2000.
67. *Newell P., Hammarberg T.* Teisė nebūti mušamam // Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002, p. 101–111.

68. „Pagalba vaikui, nukentėjusiam nuo smurto“ – teorinės-praktinės konferencijos, vykusios 2005 05 12–13 Vilniuje, pranešimų medžiaga.
69. *Pakalniėnė R.* Prievarta gimdo prievartą // Lietuvos žinios, 1999, Nr. 73, p. 19.
70. *Pfeiffer Ch., Wetzels P., Enzmann D.* Innerfamiliäre Gewalt gegen Kinder und Jugendliche und ihre Auswirkungen. Hannover, 1999.
71. *Povilaitis R., Valiukevičiūtė J.* Patyčių prevencija mokyklose. Vilnius, 2006.
72. *Povilaitis R.* Patyčios mūsų visuomenėje yra tapusios norma // Bernardinai.lt, 2007 02 27.
73. Socialiniai pranešimai 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005–2006 // SADM, Vilnius (žr. *www.socmin.lt*).
74. Pranešimas apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje // Žmogaus teisių veiksmų planas (HURIST). Vilnius, 2002.
75. *Prokopčik M.* Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įtaka vaiko teises reglamentuojančiai Lietuvos įstatymų sistemai // Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė, Vilnius, 2000.
76. Recommendation No. R 85(4) of the Committee of Ministers to Member States on violence in the family (adopted by the Committee of Ministers on 26 March 1985, at the 382nd meeting of the Ministers Deputies).
77. Recommendation No. R (90) 2 of the Committee of Ministers on Social Measures concerning Violence within the Family.
78. *Rogge J.-U.* Kinder brauchen Grenzen. Eltern setzen Grenzen. Hamburg, 2000.
79. *Rogge J.-U.* Tėvai nustato ribas. Vilnius, 2005.
80. *Rogge J.-U.* Vaikams reikia ribų. Vilnius, 2004.
81. *Sakalauskas G.* Vaikų ir jaunimo teisių apsauga Lietuvoje // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą. JTVP/SPG. Vilnius, 2001.
82. *Saukienė I.* Mūsų vaikai – Europos mušeikos // L.T./Delfi, 2006 03 30.
83. Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. Vilnius, 1997.
84. Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003.
85. Šeimos ir vaikai Lietuvoje. Vilnius, 1995.
86. Šeimos politikos koncepcija (projektas). Vilnius, 1995.
87. Tėvų baumės bijojęs paauglys žalojo save // DELFI, 2006 10 24.
88. Todesfälle bei Kindern durch Misshandlungen und Vernachlässigung in den Industrieländern. Zusammenfassung der internationalen Vergleichstudie „Child Maltreatment Deaths in Rich Nations“. UNICEF-Innocenti Report Card Nr. 5, Florenz, August, 2003.
89. *Trakinskienė L.* Mušti ar nemušti vaiką // Socialinis ugdymas (II), Vilnius, 1999, p. 52–59.

90. *Ulba P.* Fizinės prievartos įtaka vaikų elgesiui ir intelekto raidai // *Vaikų fizinė ir seksualinė prievarta*, Vilnius, 1996.
 91. *Urbonaitė I.* Mokytojai smurtauja ar tik ginasi nuo mokinių? // *DELFI*, 2007 01 16.
 92. *Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2000.
 93. *Vaiko teisių apsaugos garantijos Baltijos šalių teisinėse sistemose: situacija, problemos ir sprendimo perspektyvos. Phare demokratijos vystymo projektas „Tarptautiniai standartai ir jų taikymas, ginant vaiko teises Baltijos valstybėse“*. 2-osios konferencijos pranešimai. Vilnius, 1998.
 94. *Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002.
 95. *Verbienė I.* Skriaudikais esame mes gimę? // *Lietuvos žinios*, 2001, Nr. 46.
 96. *Westcott K.* Kodėl Olandijoje gyvena laimingiausi vaikai Europoje? // *Bernardinai.lt*, 2007 02 20.
 97. *Wilmers N., Enzmann D., Schaefer D., Herbers K., Greve W., Wetzels P.* Jugendliche in Deutschland zur Jahrtausendwende: Gefährlich oder gefährdet? Ergebnisse wiederholter, repräsentativer Dunkelfelduntersuchungen zu Gewalt und Kriminalität im Leben junger Menschen 1998–2000. 1. Aufl. Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden, 2002.
 98. Žmogaus teisių komisaro *Alvaro Gil-Robleso* ataskaita apie jo vizitą į Lietuvą 2003 m. lapkričio 23–26 d. (žr. www.urm.lt).
-

Gintautas SAKALAUSKAS

Laura ŪSELĖ

Law Institute,
Criminological Research
Department

THE PROHIBITION OF CORPORAL PUNISHMENT OF CHILDREN: SOCIAL AND LEGAL ASPECTS

Summary

The article deals with social and legal problematic of corporal punishment of children. International recommendations, experience of other countries, also social, cultural, pedagogical and legal development tendencies in Lithuania are analyzed. The authors make the conclusion that legal prohibition of corporal punishment of children is necessary in Lithuania, and it will form a new attitude in the society. Several versions of possible legal regulation are suggested for further discussions in a wider circle.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2007 m. kovo 20 d.